

UWV Landelijke arbeidsmarktprognose 2016

Update, 29 januari 2016

Inhoudsopgave

Inleiding en samenvatting	2
1. Ontwikkeling economie en vraag naar arbeid in 2016	4
1.1. Gerealiseerde ontwikkelingen 2015	4
1.2. Ontwikkeling economie en vraag naar arbeid in 2016	8
1.3. Vraag naar arbeid per sector in 2016	10
2. Ontwikkeling aanbod van arbeid in 2016	20
3. Discrepantie tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt in 2016	21
3.1. Ontwikkeling WW-uitkeringen tot 2015	21
3.2. Prognose WW in 2016	23
Bijlage I Verschillen met de prognose in juni 2015	24
Bijlage II Sectorindeling	25
Begrippenlijst	26
Lijst van afkortingen	29
Colofon	30

Lijst van boxen

- 1.1 Tempo herstel arbeidsmarkt verschillend voor werknemers en zelfstandigen
- 1.2 UWV-spanningsindicator meet de spanning op de Nederlandse arbeidsmarkt
- 1.3 Steeds meer bouwvakkers via uitzendbureaus werkzaam
- 1.4 Toekomstverkenning van de zorgbranches zelf zijn het uitgangspunt voor zorg en welzijn in de UWV-arbeidsmarktprognose
- 3.1 De economie en wetsaanpassingen van de WW beïnvloeden het aantal WW-uitkeringen

Inleiding en samenvatting

Deze publicatie geeft de verwachtingen van UWV weer over de arbeidsmarkt. We actualiseren op hoofdlijnen de gedetailleerde arbeidsmarktprognose van juni vorig jaar. De nieuwe prognose is op het landelijk schaalniveau en hierbij zijn de laatste inzichten en cijfers over de arbeidsmarkt verwerkt.

De verwachte ontwikkelingen van de vraag naar arbeid (aantal banen en ontstane vacatures) en het aanbod op de arbeidsmarkt (beroepsbevolking) komen eerst aan bod. Vervolgens presenteren we de verwachte ontwikkeling van het aantal WW-uitkeringen. Deze uitkeringen worden beïnvloed door vraag en aanbod op de arbeidsmarkt.

In deze arbeidsmarktprognose zijn gerealiseerde uitkomsten over 2015 verwerkt. Dit zijn meestal cijfers over de eerste drie kwartalen (zoals de economische groei en het aantal banen) en soms zijn het realisatiecijfers over het gehele jaar (zoals het aantal WW-uitkeringen). Bovendien sluiten de arbeidsmarktprognoses aan bij de laatste macro-economische raming van het Centraal Planbureau van december 2015.

De actualisatie van de arbeidsmarktprognose is uitgevoerd door onderzoeksbureau Panteia (arbeidsvraag) en UWV (arbeidsaanbod en WW-uitkeringen).

Gerealiseerde ontwikkelingen 2015

In 2015 zet het economisch herstel door. De economische groei is in 2015 met 2,0% dubbel zo groot als het jaar daarvoor. De binnenlandse bestedingen van consumenten en bedrijven dragen fors bij aan de groei. De consument is positiever gestemd en bedrijven investeren meer door een beter afzetperspectief. De groei van consumptie en investeringen zien we dan ook terug in de groeiende bedrijvigheid in marktsectoren zoals de zakelijke diensten, horeca en ICT. De productie in de collectieve sector krimpt (openbaar bestuur) of groeit minder (onderwijs en zorg).

De toename van de economische activiteiten vertaalt zich ook naar arbeidsmarktherstel op verschillende onderdelen. Het aantal uitzenduren en het aantal vacatures groeien al twee jaar. Het aantal faillissementen en ontslagvergunningen dat UWV verleent, daalt.

In 2015 groeit de werkgelegenheid stevig. In het derde kwartaal zijn er meer banen dan een jaar geleden: bij werknemers 76 duizend (+1%) en bij zelfstandigen 64 duizend (+3%). In het derde kwartaal zijn er bijna 10 miljoen banen (van werknemers en zelfstandigen), nog maar net onder het hoogste niveau ooit.

Verwachtingen voor 2016

Het vertrouwen in de economie is positief, zowel bij consumenten als bedrijven. Als het vertrouwen toeneemt, besteden mensen en bedrijven meer, waardoor de economie verder aantrekt. Het Centraal Planbureau (CPB) gaat voor 2016 uit van handhaving van de economische groei (2,1%). De binnenlandse bestedingen zijn de motor van de economie:

- Meer bouwactiviteiten door het herstel van de woningmarkt;
- Meer bedrijfsinvesteringen vergroten bijvoorbeeld de vraag naar ICT, zakelijke diensten en de machine- en apparatenbouw;
- Uitzendbureaus blijven profiteren van het gunstige economische getij;
- Consumenten geven meer geld uit door koopkrachtverbetering (hogere lonen, lage inflatie en de lastenverlichting van 5 miljard euro);
- De verminderde aardgaswinning remt de economische groei enigszins.

Het aantal banen voor werknemers groeit in 2016 met 102 duizend, voor meer dan de helft is de groei te vinden in de uitzendsector (59 duizend). De rest van de groei is verdeeld over een groot aantal sectoren. Het aantal banen in de detailhandel groeit minder dan gebruikelijk (11 duizend) omdat recent een aantal grote winkelketens failliet is gegaan. De prognose voor deze sector is onzekerder dan gewoonlijk, omdat op het moment van schrijven van deze publicatie, het onduidelijk is hoeveel banen er behouden blijven bij een (mogelijke) doorstart van de winkelketens. Overigens verbetert de koopkracht van consumenten in 2016 en dit stimuleert de consumentenbestedingen. Bovendien verschuift de werkgelegenheid deels naar andere (web)winkels.

Er zijn in 2016 ook enkele sectoren waar het aantal werknemersbanen naar verwachting beperkt krimpt. Alleen bij de financiële dienstverlening blijft de krimp, zowel absoluut (5 duizend banen minder) als relatief (2,3%), groot. De herstructurering van deze sector is nog niet ten einde.

Minder WW-uitkeringen in 2016

Het aantal WW-uitkeringen neemt in 2016 met 16 duizend af. Deze afname is de resultante van verschillende ontwikkelingen, namelijk de ontwikkeling van de vraag naar en het aanbod van arbeid en de nieuwe uitvoeringsmethodiek van de WW:

- De groei van de vraag naar arbeid (+129 duizend banen van werknemers en zelfstandigen) heeft een drukkend effect op het aantal WW-uitkeringen.
- Het aanbod van arbeid neemt toe (+93 duizend). Dit verhoogt de concurrentie van baanzoekers onderling en remt de daling van het aantal WW-uitkeringen.
- De uitvoering van de WW is aangepast door de Wet Werk en Zekerheid (WWZ): als WW'ers inkomsten uit werk hebben, dan worden de inkomsten vanaf 1 juli 2015 achteraf verrekend met de uitkering. Voor die tijd werd de uitkering direct gekort op basis van de gewerkte uren. Het gevolg is dat WW-uitkeringen vanaf 1 juli 2015 later worden beëindigd dan voor de wetswijziging. Dit heeft een opwaarts effect op het aantal WW-uitkeringen. Het aantal WW-uitkeringen van voor 1 juli 2015 is daardoor minder goed vergelijkbaar met het aantal na 1 juli. De nieuwe uitvoeringsmethodiek heeft overigens geen effect op het uitgekeerde WW-bedrag.

In deze UWV-arbeidsmarktprognose staan de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt centraal. Voor de financiële gevolgen van de arbeidsmarktontwikkelingen voor de werkloosheidsfondsen, verwijzen we naar de Januarinota van UWV die gelijktijdig met deze update verschijnt¹.

¹ UWV, 'Januarinota 2016', januari 2016.

1. Ontwikkeling economie en vraag naar arbeid in 2016

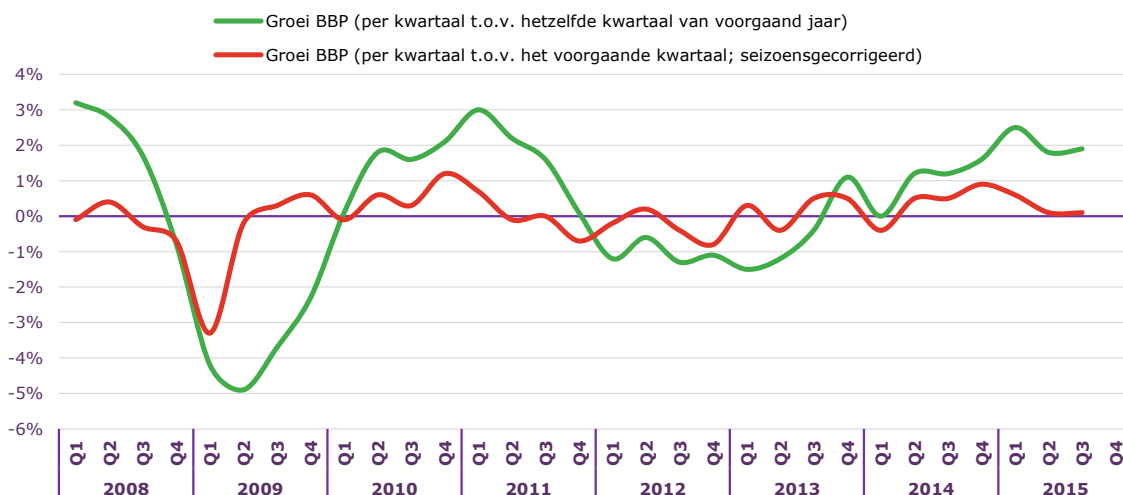
1.1. Gerealiseerde ontwikkelingen 2015

Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt worden gestuurd door de economie. De omvang van de economie wordt gemeten met het Bruto Binnenlands product (BBP). Het BBP is onderverdeeld in vier categorieën: de bestedingen door consumenten en de overheid, de investeringen van bedrijven en het buitenland (export minus de import).

Uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) blijkt dat de economie al anderhalf jaar groeit. De Nederlandse economie produceert in het derde kwartaal van 2015 0,1% meer dan in het voorgaande kwartaal (rode lijn in figuur 1.1.1). In het tweede en derde kwartaal groeit de economie weliswaar licht, maar ten opzichte van een jaar geleden zien we een behoorlijke groei: in het derde kwartaal van 2015 is de productie 1,9% hoger dan in het derde kwartaal van 2014 (groene lijn figuur 1.1.1). Export, investeringen en consumptie leveren een positieve bijdrage.

Het sentiment van consumenten en producten in de economie is duidelijk positiever dan voorheen. Ook de woningmarkt herstelt: koopwoningen zijn in november 2015 bijna 4% duurder dan een jaar geleden en het aantal verkochte woningen ligt in november 24% hoger dan een jaar geleden². Bovendien zien we dat consumenten al bijna een jaar meer besteden³.

Figuur 1.1.1 Economische ontwikkeling (CBS)

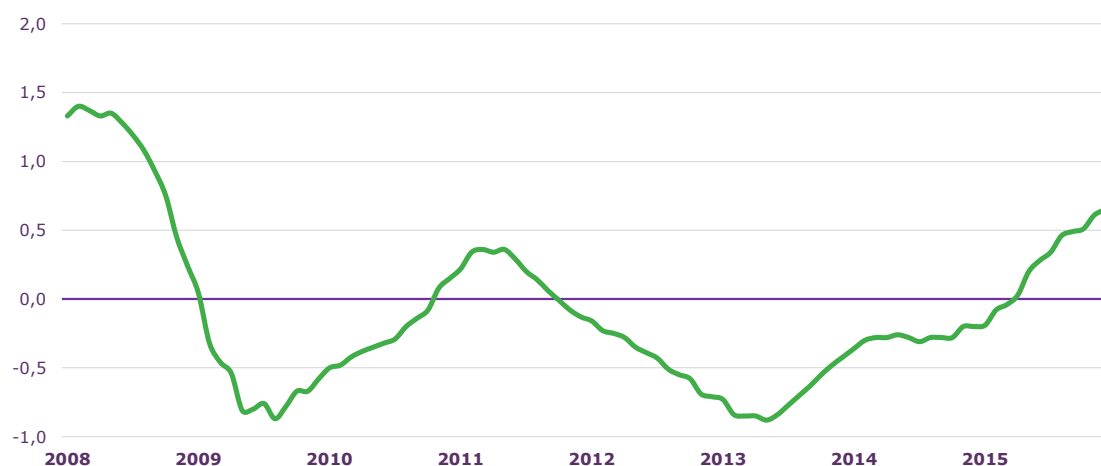

Dat de economie zich in een herstelperiode bevindt, zien we aan de conjunctuurklokindicator van het CBS (zie figuur 1.1.2). De conjunctuurklokindicator vat de informatie samen van 15 conjunctuurindicatoren (zoals het vertrouwen in de economie, de bestedingen van consumenten, bedrijven en export, het aantal faillissementen en de ontwikkeling van de werkloosheid en banen). In de figuur duidt een getal boven de as op een relatief gunstige ontwikkeling. We zien duidelijk de conjunctuurgolf: een dal in 2009 en eind 2012, terwijl vanaf 2014 de economie omhoog krabbelt.

² CBS, 'Koopwoningen bijna 4% duurder dan een jaar eerder', in conjunctuurbericht van 21 december 2015.

³ CBS, 'CBS: Consumenten besteden opnieuw meer', in conjunctuurbericht van 18 december 2015.

Figuur 1.1.2 Samenvatting 15 indicatoren economische ontwikkeling 2008-2015 (maandcijfers; CBS)

Voor geheel 2015 gaat het Centraal Planbureau uit van 2% economische groei. De al twee jaar aanhoudende groei van de Nederlandse economie vertaalt zich ook naar gunstige arbeidsmarktontwikkelingen in 2015⁴:

- Het aantal uitzenduren groeit al twee jaar. De uitzendsector loopt doorgaans voorop bij economische omslagen;
- Het aantal vacatures⁵ groeit al zo'n twee jaar (met uitzondering van een lichte krimp in het derde kwartaal) en ligt een derde hoger dan het voorgaande dieptepunt (tweede kwartaal van 2013);
- We zien ook een gunstige (neerwaartse) trend in het aantal ontslagvergunningen dat UWV verleent en het aantal uitgesproken faillissementen.

De behoorlijke economische groei mist zijn uitwerking niet op de vraag naar arbeid door werkgevers. Het aantal werknemersbanen ligt in het derde kwartaal van 2015 zo'n 76 duizend hoger dan een jaar geleden. De banengroei bij werknemers houdt al een vol jaar aan. In totaal zijn er nu 7,8 miljoen werknemersbanen.

De economische groei heeft ook gevolgen voor het aanbod van arbeid. Het arbeidsaanbod – gemeten in de omvang van de beroepsbevolking – is in 2015 circa 34 duizend personen hoger dan een jaar geleden.

Arbeidsvraag en arbeidsaanbod beïnvloeden de werkloosheid: extra vraag naar arbeid drukt het aantal werklozen, terwijl extra aanbod (dus meer concurrentie tussen baanzoekers) juist de werkloosheid verhoogt. In december 2015 is de werkloosheid per saldo lager dan een jaar geleden.

Het aantal WW-uitkeringen is vergelijkbaar met een jaar geleden. De economische groei drukt het aantal WW-uitkeringen, maar de nieuwe WW-uitvoering als gevolg van wetswijzigingen heeft een opwaarts effect (zie hoofdstuk 3, Box 3.1). Per saldo zien we een kleine toename.

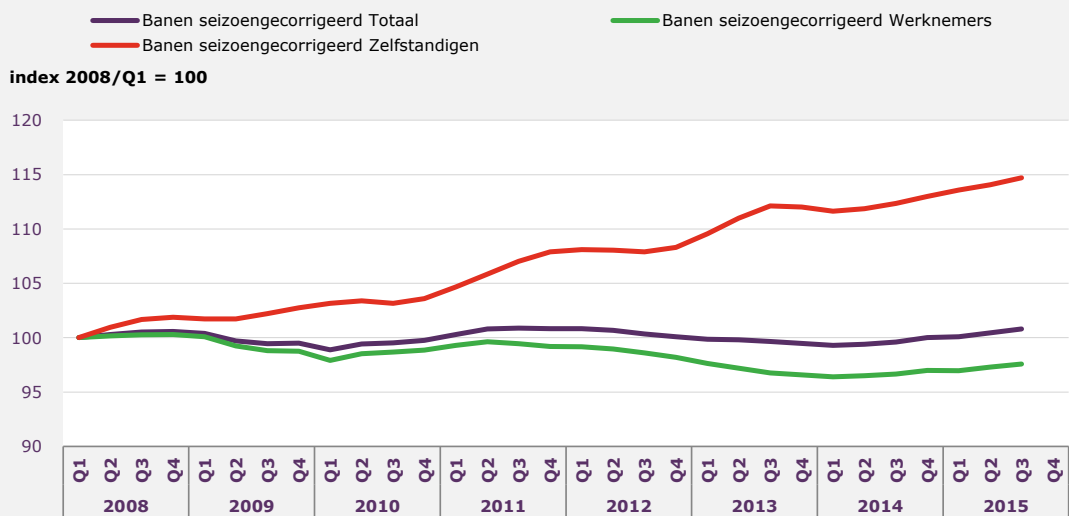
⁴ Voor een meer uitgebreide analyse verwijzen we naar UWV, 'Duiding Arbeidsmarktontwikkelingen, november 2015', november 2015.

⁵ Aantal vacatures dat ontstaat in een kwartaal, na correctie voor het seizoen.

Box 1.1 Tempo herstel arbeidsmarkt verschillend voor werknemers en zelfstandigen

In 2009 kromp de economie fors. Daarna wisselden jaren van economische groei (2010 en 2011) en economische krimp (2012 en 2013) elkaar af. Vanaf 2014 groeit de economie en is de omvang van de economie in 2015 weer groter dan voor de economische crisis in 2008.

De arbeidsmarkt volgt met enige vertraging de economische ontwikkelingen. Ook zien we dat het beeld voor werknemers en zelfstandigen verschillend is. In de figuur is de ontwikkeling van de werkgelegenheid in indexcijfers te zien, met het aantal banen (voor het seizoen gecorrigeerd) in het eerste kwartaal van 2008 als basis (index 100).

Uit de figuur blijkt:

- Het totaal aantal banen in Nederland (paarse lijn) is in het derde kwartaal van 2015 hoger (+80 duizend) dan zeven jaar geleden (2008/Q1);
- Het herstel treedt vooral op bij zelfstandigen:
 - Het aantal banen voor zelfstandigen (rode lijn) is 15% hoger (+270 duizend) dan begin 2008.
 - Het aantal banen voor werknemers (groene lijn) is ondanks de recente groei, nog altijd 2% lager dan begin 2008 (-190 duizend).

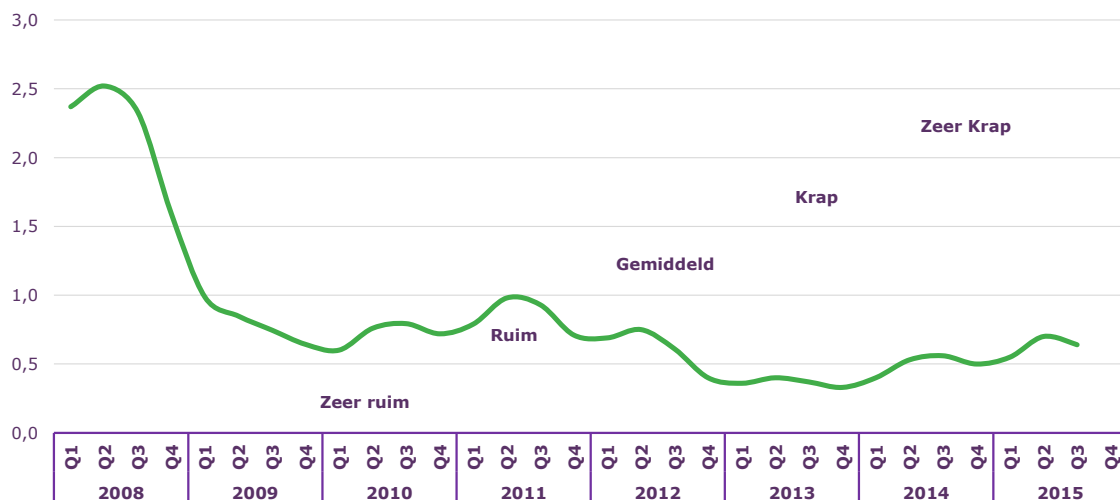
Daarnaast zien we dat sinds 2008 het aantal vaste banen voor werknemers is afgenomen met 10%, terwijl het aantal flexibele banen voor werknemers met 27% is toegenomen a).

Daarmee duiden twee dimensies van de arbeidsmarkt op toegenomen flexibiliteit. Door uitbesteding van werk aan zelfstandigen en meer flexibele arbeid door werknemers, kan de inzet van arbeid meer afgestemd worden op de productieomvang van bedrijven. Daar staat tegenover dat de baan zekerheid van werknemers minder groot wordt.

a) CBS, 'Positie werkring en arbeidsduur: aantal vaste werknemers niet verder gedaald', 13 november 2015.

Meer banen en vacatures en tegelijkertijd een lagere werkloosheid zorgt ervoor dat de arbeidsmarkt het afgelopen jaar minder ruim is geworden. De UWV-spanningsindicator illustreert dit (figuur 1.1.3). De mate van spanning is toegenomen van *zeer ruim* naar *ruim*.

Figuur 1.1.3 Spanning op de arbeidsmarkt
x aantal vacatures per kortdurende werkzoekende

Box 1.2 UWV-Spanningsindicator meet de spanning op de Nederlandse arbeidsmarkt

De spanningsindicator is door UWV ontwikkeld als graadmeter voor de toestand op de arbeidsmarkt. De spanningsindicator kan worden gedifferentieerd naar beroep en regio.

De spanningsindicator geeft de verhouding tussen het aantal openstaande vacatures en het aantal bij UWV ingeschreven kortdurende (niet-werkende) werkzoekenden. We nemen hier kortdurende niet-werkende werkzoekenden (korter dan zes maanden werkzoekend) omdat deze groep snel inzetbaar is op de arbeidsmarkt.

Als er in verhouding tot het aantal kortdurende werkzoekenden veel openstaande vacatures zijn, spreken we van een *krappe* arbeidsmarkt. Dat wil zeggen, krap vanuit de optiek van werkgevers. Zij hebben dan meer moeite om geschikte werknemers te vinden.

Als er – zoals nu – veel kortdurende werkzoekenden ten opzichte van het aantal vacatures zijn, dan is de arbeidsmarkt *ruim*. Werkgevers hebben nu meestal weinig moeite om de juiste kandidaten voor hun vacatures te vinden.

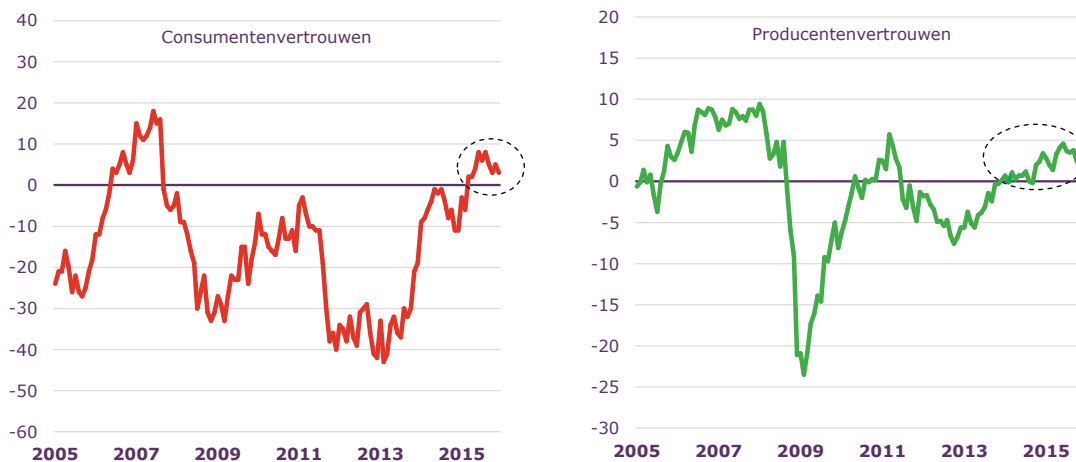
In 2008 waren er 2,5 keer zoveel openstaande vacatures als kortdurende werkzoekenden: de arbeidsmarkt werd als *zeer krap* gekarakteriseerd. Vanaf 2009 tot nu is de arbeidsmarkt *ruim* of *zeer ruim*. Het aantal werkzoekenden is veel hoger én het aantal openstaande vacatures is veel lager dan in 2008.

Overigens is de arbeidsmarkt op dit moment voor een aantal beroepen opnieuw krap tot zeer krap. Bijvoorbeeld ICT-medewerkers en werknemers voor diverse technische beroepen zijn moeilijk te vinden. Zie ook: https://www.werk.nl/werk_nl/arbeidsmarktinformatie/sector-beroep/beroep/kansrijk

1.2. Ontwikkeling economie en vraag naar arbeid in 2016

Arbeidsmarktveranderingen worden gestuurd door economische ontwikkelingen. Economische ontwikkelingen zijn op hun beurt nauw verbonden met het vertrouwen van consumenten en producenten. Het vertrouwen van consumenten en producenten duidt op een verdere economische groei. Zo is het consumentenvertrouwen, na zeven jaar waarin de pessimisten de overhand hadden, nu al zo'n 10 maanden positief. Producenten zijn al een kleine twee jaar positief.

Figuur 1.2.1 Vertrouwen in de Nederlandse economie tot en met december 2015 van consumenten (links) en van producenten (rechts) (CBS)

Toelichting:

- Als het cijfer boven de nullijn ligt, zijn de optimisten in de meerderheid
- Als het cijfer onder de nullijn ligt, zijn de pessimisten in de meerderheid
- Bijvoorbeeld 55% van de consumenten is optimistisch en 45% pessimistisch: vertrouwen is +10% (55%-45%)

Ontwikkeling economie in 2016

Voor de economische vooruitzichten gaan we in deze publicatie uit van de meest recente prognose van het Centraal Planbureau (CPB) uit december 2015⁶. Op die manier sluiten we aan bij de gebruikelijke macro-economische uitgangspunten van het begrotingsbeleid van de overheid.

Het Centraal Planbureau (CPB) gaat voor geheel 2015 uit van een groei van de economie met 2,0%. Als we terugblikken op 2015, dan zien we dat vooral de binnenlandse bestedingen een belangrijke bijdrage leveren aan de economische groei. Vooral de consumptie van huishoudens en investeringen door bedrijven groeien. De overheidsbestedingen zijn wel iets lager.

Belangrijke ontwikkelingen zijn dat de olieprijs fors lager is en dat de waarde van de euro is gedaald. De lage olieprijs zorgt onder meer voor lagere productie- en transportkosten en de lage koers van de euro zorgt voor een verbeterde concurrentiepositie voor exporterende bedrijven.

Het CPB verwacht dat het groeiherstel zich in 2016 voortzet. De verwachte economische groei is een fractie hoger dan vorig jaar en komt in 2016 uit op 2,1%. Ook de economische bureaus van de grote Nederlandse banken en De Nederlandsche Bank gaan uit van groei in dezelfde orde van grootte. Daarmee ligt de economische groei voor het tweede achtereenvolgende jaar iets boven het gemiddeld niveau in de afgelopen twintig jaar (1996-2015: 1,9%).

Onderliggend is het herstel van de economie zelfs als iets krachtiger te karakteriseren dan de 2,1% doet vermoeden. Het herstel in de marktsector is namelijk met een productiegroei van 2,7 á 2,8%, veel krachtiger dan in de collectieve sector.

De verwachte groei van de economie is het resultaat van meer consumptie door huishoudens, meer investeringen door bedrijven, meer overheidsuitgaven en een hogere export. Een belangrijke impuls is het verdere herstel van de huizenmarkt. De consumptieve uitgaven door huishoudens worden mogelijk gemaakt door stijging van de lonen en de lastenverlichting voor burgers. Daar staat tegenover dat de beperking van de gasproductie in Groningen de gasexport drukt en de gasimport vergroot.

⁶ CPB, 'Decemberraming 2015', december 2015, Den Haag.

De consumptiemogelijkheden van huishoudens groeien aanzienlijk en meer dan met Prinsjesdag nog werd voorzien. Dit wordt veroorzaakt door hogere lonen en vooral de belastingverlaging. De gemiddelde koopkracht groeit met 1,8%; terwijl met Prinsjesdag nog uitgegaan werd van 1,4% groei. Gemiddeld heeft een huishouden in 2016 zo'n 800 euro meer te besteden⁷.

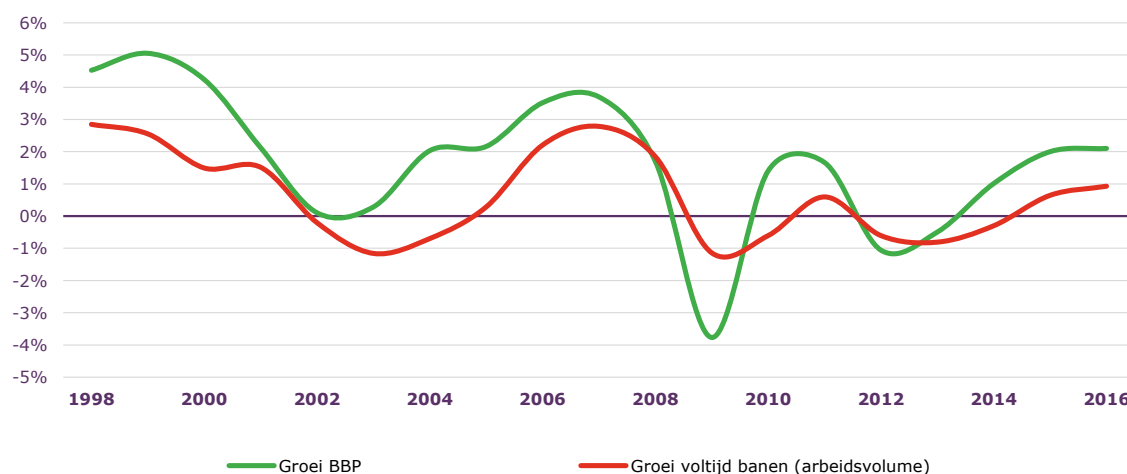
De vraag naar arbeid door werkgevers in 2016

Om meer productie te realiseren zijn er twee mogelijkheden: een hogere productie per werkende (verhoging van de arbeidsproductiviteit) of meer inzet van arbeid (meer banen). In de afgelopen twee decennia zagen we het volgende:

- In de periode 1996-2015 groeide de Nederlandse economie met gemiddeld 1,9% per jaar.
- Deze groei is gerealiseerd bij een toename van het aantal voltijdbanen van gemiddeld 0,8% per jaar⁸.
- Dit houdt in dat de arbeidsproductiviteit in die periode met gemiddeld 1,1% per jaar toenam.

Het verloop van economische groei, aantal voltijdbanen en arbeidsproductiviteit is te zien in figuur 1.2.2. De lijn van de groei van de economie (groei BBP; groene lijn) ligt gewoonlijk boven die van de groei van het aantal voltijdbsbanen (rode lijn). Een uitzondering is 2009: de economie kromp fors, maar bedrijven waren voorzichtig met het afvloeien van personeel. Bedrijven 'hamsterden' veelal overtollig personeel (*labour hoarding*). De productiviteit van arbeid daalde daardoor scherp. Het gevolg was dat toen de economie weer groeide in 2010, bedrijven niet direct behoefte hadden aan uitbreiding van personeel: eerst werd het al aanwezige personeel volledig ingezet.

Figuur 1.2.2 Groei economie en arbeidsvolume, 1997-2016 (CBS; prognose UWV)

De arbeidsmarkt vertoont in 2015 op veel onderdelen herstel. Door de economische groei verbetert landelijk gezien de arbeidsmarkt verder. We rekenen in 2016 opnieuw op banengroei bij werknemers. De werkgelegenheid van werknemers neemt toe van 7.742 duizend banen in 2014 naar 7.798 duizend (+56 duizend) banen in 2015 en tot 7.901 in 2016 (+102 duizend).

⁷ www.rijksoverheid.nl, 'Koopkracht stijgt in 2016 meer dan verwacht', 23 december 2015.

⁸ We merken op dat er een definitieverschil is tussen aantal voltijdbanen (arbeidsvolume in arbeidsjaren) en banen. Het gaat bij een baan om een arbeidsverhouding ongeacht de omvang van de dienstbetrekking: een baan van 1 uur per week telt net zo veel mee als een baan van 40 uur per week. Bij arbeidsvolume rekent men in voltijdseenheden. Een baan van 20 uur per week telt voor de helft mee: 0,5 voltijdsbaan. Ondanks deze definitieverschillen, ontwikkelt het aantal banen en het arbeidsvolume zich ongeveer gelijk.

1.3. Vraag naar arbeid per sector in 2016

De landelijke werkgelegenheid trekt in 2016 verder aan. De ontwikkelingen zijn echter verschillend per economische sector. De marktgerichte sectoren reageren op ontwikkelingen in de nationale en internationale economie, terwijl overheidssectoren en zorg en welzijn vooral beïnvloed worden door het overheidsbeleid. We bespreken de sectoren in deze paragraaf op aflopende volgorde van groei van het aantal *werknemersbanen* in 2016 (tabel 1.3.1).

Tabel 1.3.1 Ontwikkeling van aantal banen van werknemers en zelfstandigen

Sector	Aantal x 1.000		Groeï x 1.000			Groeï in %		
	2016	2015	2016	2015	2016			
Totaal werknemers	7.901	56	102	0,7%	1,3%			
Uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling	735	65	59	10,6%	8,7%			
Detailhandel (incl. auto's)	856	14	11	1,7%	1,3%			
Groothandel	478	9	9	2,0%	2,0%			
Bouwnijverheid	308	-5	7	-1,7%	2,5%			
Horeca	370	8	7	2,3%	2,0%			
Zorg en welzijn	1.247	-32	6	-2,5%	0,5%			
Specialistische zakelijke diensten	498	4	6	0,9%	1,1%			
Informatie en communicatie	238	5	5	2,1%	2,0%			
Vervoer en opslag	374	5	5	1,3%	1,3%			
Schoonmaakbedrijven, hoveniers	151	1	1	0,8%	1,0%			
Verhuur en overige zakelijke diensten	129	1	1	0,8%	1,1%			
Verhuur en handel van onroerend goed	66	-1	0	-1,5%	-0,5%			
Landbouw, bosbouw en visserij	101	-3	-1	-2,6%	-0,7%			
Overige diensten (incl. huishoudens)	167	-3	-1	-2,0%	-0,7%			
Cultuur, sport en recreatie	123	-3	-1	-2,0%	-1,0%			
Industrie	805	0	-1	0,0%	-0,2%			
Openbaar bestuur	509	-6	-2	-1,1%	-0,4%			
Onderwijs	513	4	-3	0,8%	-0,6%			
Financiële dienstverlening	233	-6	-5	-2,4%	-2,3%			
Totaal zelfstandigen	2.156	36	27	1,7%	1,3%			
waarvan ZZP'ers	1.034	33	13	3,3%	1,3%			
Totaal werknemers en zelfstandigen	10.057	93	129	0,9%	1,3%			

Ontwikkeling werkgelegenheid van werknemers

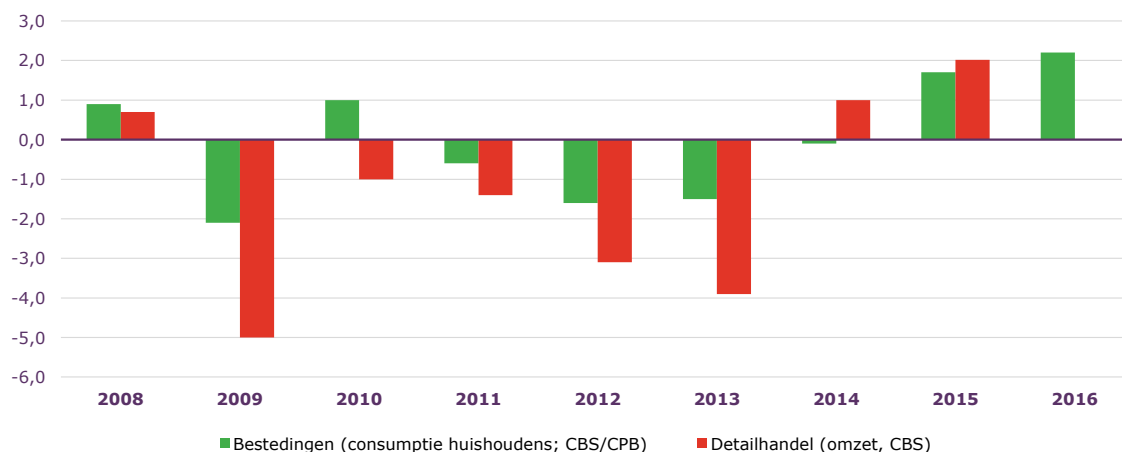
De **uitzendsector** profiteert – als conjunctuurgevoelige sector – snel van het economisch herstel. Bedrijven zijn nog altijd zeer terughoudend met het aannemen van vast personeel, en doen een beroep op tijdelijke arbeid. Zo lijkt het productieherstel in de bouw gedeeltelijk gerealiseerd te worden door uitzendkrachten: de bouwproductie is in 2015 toegenomen met 9%, terwijl het aantal werknemersbanen in de bouwsector zelf nog steeds krimpt.

Het aantal banen in de uitzendsector is in 2015 met 65 duizend zeer fors toegenomen. Met een verder toenemende bedrijvigheid zal ook in 2016 een groot beroep gedaan worden op de diensten van uitzendbureaus. Het aantal banen zal dan met 59 duizend flink toenemen.

Consumentgerichte sectoren, zoals de detailhandel, horeca, cultuur en recreatie en de overige diensten hebben in de afgelopen jaren sterk de gevolgen ondervonden van de daling van de koopkracht en de onzekere arbeidsmarkt. In figuur 1.3.1 is de ontwikkeling van de consumentenbestedingen te zien (groene staafjes). Vanaf 2009 was in vijf van de zes jaren sprake van een krimp van de bestedingen. Echter in de tweede helft van 2014 zien we een omslag naar meer bestedingen. Die zet zich voort in alle maanden van 2015 waarover nu gerapporteerd is (tot en met oktober). De aantrekkende Nederlandse economie, lage inflatie, toenemende werkgelegenheid en de verbetering van de koopkracht, leiden tot groei van de consumentenbestedingen in 2015. Het CPB rekent voor 2016 op een voortzetting van de gunstige trend van de consumentenbestedingen. In lijn met de bestedingen van consumenten zien we ook de detailhandel mee profiteren. De omzet laat een soortgelijk patroon zien (volume van de omzet van de detailhandel, na correctie voor gestegen prijzen: de rode staafjes).

Figuur 1.3.1 Ontwikkeling bestedingen van consumenten en detailhandelsverkopten in volume (CBS; CPB)

x % t.o.v. jaar geleden

De ontwikkelingen binnen de **detailhandel** zijn divers. Enerzijds zien we dat voor het eerst in jaren de verkopen (gecorrigeerd voor prijsveranderingen) weer groeien (figuur 1.3.1). De consument is bereid meer uit te geven. Anderzijds is er tussen winkels onderling een verschuiving gaande van aankopen in fysieke winkels naar internetaankopen. Dit zorgt ervoor dat veel traditionele winkels het moeilijk hebben, zoals recent nog te zien was bij de faillissementen van een aantal grote winkelketens. Samengevat zien we de volgende ontwikkelingen voor 2016 in de detailhandel:

- De basisvooruitzichten in 2016 zijn gunstig: de koopkracht van consumenten neemt toe, waardoor de bestedingen verder zullen groeien. Het CPB en de andere economische bureaus gaan voor 2016 uit van een groei van de consumentenbestedingen met zo'n 2% of meer.
- Supermarkten en winkels gericht op de woning en duurzame consumptiegoederen doen het relatief goed.
- De consument besteedt steeds meer geld in webwinkels. Bij webwinkels moeten we bedenken dat ondanks de spectaculaire groei, de omzet 7 á 8% is van de totale detailhandel⁹. De meeste omzet wordt dus nog steeds gerealiseerd in fysieke winkels. Overigens hebben webwinkels geen verkoopmedewerkers, maar moeten zij wel investeren in extra medewerkers voor telefonisch klantcontact en logistieke medewerkers (ook in verband met controle en verwerking van retourzendingen). Bovendien gaan webwinkels in een aantal gevallen over tot het openen van fysieke winkels¹⁰. Daarnaast is er een verschuiving te zien in winkelaanbod: er lijkt een tweedeling in het winkelaanbod te ontstaan: enerzijds de luxere speciaalzaken en anderzijds goedkopere winkelketens zoals Action en Primark, die snel groeien¹¹.
- Eind december zijn de winkelketens van V&D, Macintosh (onder andere Dolcis, Manfield) en drogistketen DA (exclusief franchisenemers) failliet gegaan. Ondanks een mogelijke doorstart van activiteiten zullen er banen verdwijnen. Bij V&D en Macintosh zullen er naar verwachting filialen worden gesloten en bij DA verdwijnen banen op het hoofdkantoor. Overigens vermindert de behoefte aan artikelen en consumptie niet, door het verdwijnen van deze winkels en zullen andere (web)winkels extra omzet kunnen genereren, wat het banenverlies van de sector kan temperen.

De *autosector* is een deelsector van de detailhandel. De groei van de verkopen in de autosector is beperkt. Er was in de afgelopen maanden tijdelijk een opleving als gevolg van de fiscale maatregelen per 1 januari 2016. De onderliggende trend op de langere termijn is dat de behoefte aan auto's vermoedelijk verzadigd raakt. Daarnaast gaan auto's langer mee en hebben nieuwe auto's minder onderhoud nodig. De verkopen zullen in de toekomst daardoor vermoedelijk structureel op een lager niveau liggen. Ook het aankoopproces wijzigt. Waar vroeger een klant gemiddeld vier keer een dealer bezocht voor de aanschaf, doet hij dat nu tweemaal. De consument heeft zich al op internet georiënteerd en bezoekt de showroom voor specifieke vragen¹².

Al met al is de afzet in 2015 beperkt toegenomen. Ook voor 2016 wordt een kleine groei voorzien. De tweedehands markt is in 2015 wel weer wat aangetrokken door een toenemende koopbereidheid onder consumenten. Het aantal banen van werknemers zal in deze sector in 2016 nauwelijks veranderen.

⁹ <http://detailhandel.info/index.cfm/verkoopkanalen/webwinkels/> De totale online omzet in de totale detailhandelsomzet is circa 8%. Dit betreft zowel de omzet van de webwinkels als de omzet uit online verkopen van traditionele winkels. Het CBS schat het omzetaandeel van uitsluitend de webwinkels op 5%.

¹⁰ De Volkskrant, 'Succesvolle webshops vinden weg naar winkelstraat', 15 januari 2016.

¹¹ <http://nos.nl/artikel/2079060-er-zijn-ook-winkelketens-die-gewoon-groeien.html>. 7 januari 2016.

¹² BOVAG, 'Automotive retail in 2020', maart 2015.

In deze prognose gaan we uit van een groei van de werkgelegenheid voor werknemers in de gehele detailhandel met 14 duizend in 2015. Echter voor 2016 zijn de vooruitzichten door de ontwikkelingen bij de winkelketens duidelijk bescheidener en groeit de werkgelegenheid minder (11 duizend):

- Het aantal banen voor werknemers neemt in de detailhandel gemiddeld gezien sneller toe dan voor de gehele Nederlandse economie. In de periode 2008-2015 *groeide* het aantal banen voor werknemers in de detailhandel met gemiddeld 0,3% per jaar; voor de gehele Nederlandse economie zien we een gemiddelde *krimp* van 0,4% per jaar. Een positief verschil voor de detailhandel van gemiddeld 0,7% per jaar.
- Voor 2016 gaan we ervan uit dat het positieve verschil voor de detailhandel achterwege blijft: de procentuele banengroei van werknemers in de detailhandel ligt, ondanks de forse koopkrachtverbetering, op het landelijk gemiddelde.

Wel tekenen we hierbij aan dat er in de werkgelegenheidsprognose voor de detailhandel meer onzekerheden schuilen dan gebruikelijk, gezien de recente ontwikkelingen in deze sector.

De **groothandel** profiteert van de groei van exportactiviteiten. De groothandel heeft voordeel van een zwakkere euro. Dit is vooral ook gunstig voor de wederuitvoer. Daarnaast ontwikkelt de binnenlandse markt zich gunstig. Er wordt weer meer geïnvesteerd door het bedrijfsleven, consumenten besteden meer en de bouwactiviteiten nemen flink toe. Dit maakt dat de sector zich gunstig ontwikkelt. In 2015 groeit de productie in de sector met 3%. Ook voor 2016 wordt een groei van 3% voorzien. Het aantal banen van werknemers zal in beide jaren met 9 duizend toenemen.

De **bouwsector** heeft in 2014 de bodem bereikt, de bouwproductie neemt in 2015 fors toe: een plus met 9%. Vooral de woningmarkt herstelt. Er zijn meer woningtransacties en meer verleende bouwvergunningen. Dit heeft tot gevolg dat de productie van nieuwbouwwoningen in de komende jaren verder zal groeien. Ook bij de architecten is een toename in de orderportefeuille te zien. Door de opgeleefde woningmarkt is de verkoop van nieuwbouwwoningen toegenomen. De deelsector herstel en verbouw heeft in 2015 nog flink kunnen profiteren van het lage btw-tarief. Verwacht wordt dat door het aantrekken van de woningmarkt, de vraag naar onderhoud, ondanks het hogere btw-tarief, zal blijven toenemen. Met het ingezette economische herstel, nemen ook de bedrijfsinvesteringen weer toe. De bouw van bedrijfsgebouwen op bedrijventerreinen zal nog beperkt zijn, mede omdat er sprake is van leegstand. Wel zijn er mogelijkheden voor ombouw van leegstaande kantoren naar andere bestemmingen, zoals huisvesting voor studenten. De vraag naar nieuwe fysieke winkels staat onder druk¹³ en 'het nieuwe werken' drukt de vraag naar nieuwe kantooruimte¹⁴. De grond-, wegen- en waterbouw laat een lichte groei zien. Al met al een redelijk positief beeld.

Toch vertaalt deze gunstige ontwikkeling zich niet direct naar meer werkgelegenheid voor werknemers in 2015: die neemt af met 5 duizend. Ten eerste komt dit door het benutten van bestaande overcapaciteit aan vakmensen in de bedrijven. Ten tweede door een efficiëntere bedrijfsvoering, waardoor de productie per werkende groeit en de werkgelegenheid minder dan evenredig toeneemt. Ten derde zetten bouwbedrijven in dit hersteljaar in op flexibele inzet van arbeid: meer uitzendkrachten. Ondernemers kijken eerst hoe de vraag zich ontwikkelt, alvorens eigen personeel aan te nemen (box 1.3). Naast flexibele inzet van uitzendkrachten is inzet van ZZP'ers een bekend fenomeen in deze sector: het aandeel ZZP'ers in de bouwnijverheid is meer dan dubbel zo groot als in de Nederlandse economie als geheel. In 2016 gaan deze ontwikkelingen door: opnieuw wordt een hogere bouwproductie verwacht. Bovendien zorgt de hoge instroom van asielzoekers met vertraging ook voor extra bouwproductie¹⁵. We merken op dat de onzekerheden hierbij groot zijn. We verwachten, doordat werkgevers nu voor het tweede jaar meer productie realiseren, dat bouwwerkgevers in 2016 ook weer meer personeel in dienst zullen nemen. Het aantal werknemers in de bouwsector zelf groeit voor het eerst in jaren en wel met 7 duizend in 2016.

¹³ Alhoewel er nog steeds plannen worden ontwikkeld voor nieuwe winkelruimte:
http://www.telegraaf.nl/dft/24972772/_Bouwen_voor_leegstand_.html

¹⁴ ING, 'Ondernemen in 2016', december 2015.

¹⁵ EIB, 'Forse impuls bouwsector door asielzoekers', oktober 2015.

Box 1.3 Steeds meer bouwvakkers via uitzendbureaus werkzaam

De bouwproductie is de afgelopen twee jaar flink toegenomen: in 2014 met 3,2% en in 2015 met 9,0%. Normaal gesproken gaan zulke groeicijfers gepaard met meer vraag naar bouwpersoneel. We zien dat echter niet terug in de cijfers, want het aantal (voltijd)banen in de bouw is in beide jaren afgenomen. In 2014 groeide alleen het aantal banen van zelfstandigen, maar het aantal banen van werknemers kromp.

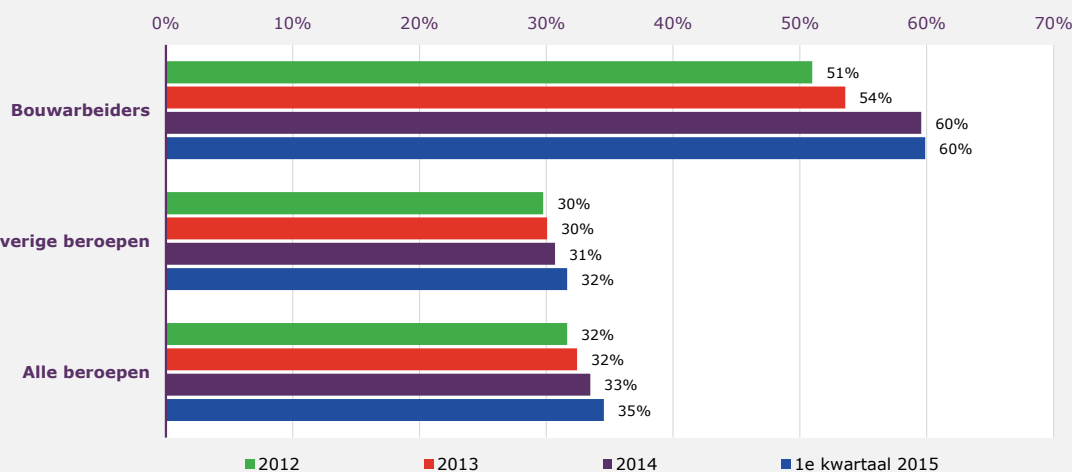
Een groei van de productie en tegelijkertijd een afname van het aantal voltijdbanen betekent dat de productie per voltijd baan flink moet toenemen. In 2015 gaat het om een stijging van bijna 11%.

Sector bouwnijverheid	1988-2013 (gem. per jaar)	2014	2015
Productie	-0,3%	3,2%	9,0%
Voltijdbanen	0,1%	-3,4%	-1,6%
waarvan:			
Werknemers	-0,7%	-6,1%	-1,7%
Zelfstandigen	1,8%	1,2%	-1,5%
Productie per voltijd baan	-0,4%	6,9%	10,8%

Zijn de werkenden in de bouwsector echt zoveel meer gaan produceren of is er iets anders aan de hand? Een mogelijkheid die bouwbedrijven hebben is het benutten van overcapaciteit aan werkenden. De andere verklaring is de inzet van uitzendkrachten. Immers sommige bouwbedrijven wachten af hoe de vraag zich ontwikkelt, alvorens men personeel direct in dienst neemt. In de tussentijd maakt men dan gebruik van uitzendkrachten. Een aanwijzing hiervoor is de toename van het aantal uitzenduren in het technische segment (waaronder de bouw) in 2015 met 21% ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar^a. Het inzetten van meer uitzendkrachten in de bouw is niet zichtbaar in de cijfers van het CBS over de bouwsector, omdat uitzendwerk in de sector uitzendbedrijven wordt geteld en niet in de sector waar de uitzendkrachten werken. De sectorale werkgelegenheidscijfers worden daardoor enigszins vertekend.

Ook UWV ziet het belang van uitzendwerk in de bouw toenemen in de WW-cijfers. Werklozen in de WW met een bouwberoep gaan namelijk steeds vaker met een uitzendcontract aan het werk. Het is weliswaar niet bekend of deze mensen daadwerkelijk terugkeren in de bouw, maar vermoedelijk zal dit voor het merendeel wel gelden. Van het aantal werkloze bouwarbeiders dat opnieuw werk vindt, gaat 60% aan de slag als uitzendkracht (1^e kwartaal 2015). Dat percentage lag in 2012 nog bijna 10%-punt lager, op 51%. Uitzendwerk voor bouwpersoneel neemt daarmee een hoge vlucht. Bij werklozen in de WW met een ander beroep zien we ook een toename van uitzendwerk, maar met veel lagere percentages.

Percentage werkhervattingen vanuit de WW met een uitzendcontract

a) ABU, 'Flex & Figures webzine 12', januari 2016.

Binnen de consumentgerichte sectoren is de **horeca** sterk afhankelijk van de conjuncturele ontwikkeling, de sector profiteert van de economische groei en het oplevende toerisme. Meer toerisme en een groeiend bezoek aan musea stimuleren het verblijf in hotels. Het belang van hotels neemt hierdoor binnen de horeca toe. Ook nemen de zakelijke bestedingen weer toe, wat ook gunstig is voor het hotel- en het restaurantbezoek. Daarnaast durft de consument ook weer meer uit te geven, hiervan zullen vooral ook restaurants kunnen profiteren. De ontwikkelingen bij cafés blijven ongunstig, wel lijkt er recent een einde te zijn gekomen aan de trendmatige daling van het bezoek aan cafés van de afgelopen jaren¹⁶. Per saldo groeide de afzet van de horeca met 3% fors. Voor 2016 wordt een afzettoename van 2,5% voorzien.

¹⁶ CBS, 'CBS: Cafés achterblijver in horeca', 11 januari 2016.

Doordat in de horeca veel gewerkt wordt met flexibele arbeidscontracten, kan de horeca het personeelsbestand relatief eenvoudig aanpassen aan de veranderende vraag. Met de afzetgroei in 2015, is het aantal banen van werknemers met 8 duizend toegenomen. In 2016 zal het aantal banen met 7 duizend toenemen.

Tot en met 2012 nam de werkgelegenheid in de sector **zorg en welzijn** jaarlijks toe, maar neemt sindsdien af. In sommige branches nam de werkgelegenheid al vanaf 2011 af. Dit is een gevolg van overheidsmaatregelen om de groei in de zorgkosten te drukken. De meest scherpe daling van werkgelegenheid heeft zich voorgedaan in de branche verpleging en verzorging, gevolgd door de kinderopvang.

Bij de verpleging en verzorging is het aantal banen van werknemers in de periode 2011-2015 met 33 duizend afgenomen. In de sector kinderopvang is de werkgelegenheid in dezelfde periode met 24 duizend afgenomen. Ouders maakten in die periode minder gebruik van kinderopvang, onder andere als gevolg van daling van de overheidsbijdrage. Bij de thuiszorg verdwenen tussen 2011 en 2015 zo'n 18 duizend banen.

In 2015 zijn er in de sector zorg en welzijn (alle branches gezamenlijk) 32 duizend banen van werknemers verdwenen. Diverse maatregelen hebben bijgedragen aan het temperen van de zorgkosten. Zo hebben zorgverzekeraars een duidelijke rol in het beheersen van de kosten gekregen. Het verplichte eigen risico in de zorgverzekering kan er ook toe bijdragen dat dat verzekerden terughoudender zijn in hun zorgconsumptie. Per 1 januari 2015 is de Wet langdurige zorg (Wlz) ingegaan. Deze wet houdt onder andere in dat meer zorgtaken bij de gemeenten komen te liggen. De invoering van deze wet gaat gepaard met een bezuiniging op de uitgaven. Vooruitlopend op deze wet hebben zorgaanbieders hier in 2014 al op ingespeeld, door aanpassing in het aanbod en daarmee de werkgelegenheid.

Box 1.4 Toekomstverkenning van de zorgbranches zelf zijn het uitgangspunt voor zorg en welzijn in de UWV- arbeidsmarktprognose

Voor de arbeidsmarktontwikkelingen in de sector zorg en welzijn, vormt de door de brancheorganisaties zelf opgestelde toekomstverkenning het startpunt a). De branches financieren samen met het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport het onderzoeksprogramma Arbeidsmarkt Zorg en Welzijn. De toekomstverkenning maakt deel uit van het onderzoeksprogramma.

De toekomstverkenning presenteert twee scenario's: 'veel vraag'-scenario en 'minder vraag'-scenario. Daarmee is voor de toekomstverwachting een bandbreedte gegeven, waarbinnen de werkelijke uitkomsten zich begeven.

In de UWV-arbeidsmarktprognose wordt één prognose weergegeven en moest dus een scenario-keuze worden gemaakt. In deze prognose is voor 2016 voor de meeste branches het midden genomen van het 'veel vraag' en het 'minder vraag'-scenario. Bij enkele deelsectoren hebben we – gezien de laatste ontwikkelingen – gekozen voor een aangepast uitgangspunt:

- Bij de jeugdzorg is op advies van het Arbeidsmarktfonds voor Welzijn, Maatschappelijke dienstverlening, Jeugdzorg en Kinderopvang (FCB) uitgegaan van het 'minder vraag'-scenario.
- Bij de thuiszorg gaan we, gezien de laatste ontwikkelingen, van nog iets minder banen uit dan in het 'minder vraag'-scenario b).
- Bij de kinderopvang is, gezien de extra middelen die zijn toegezegd door de minister, uitgegaan van het 'veel vraag'-scenario, met een extra banengroei in 2016 van 5%.
- Bij de maatschappelijke dienstverlening gaan we uit van het 'veel vraag'-scenario.

a) Kiwa, 'Toekomstverkenning Arbeidsmarkt van verpleegkundig, verzorgend en agogisch personeel 2015-2019', oktober 2015.

b) Wel gaan we uit van een lichte groei, mede omdat in december de Staatssecretaris van VWS heeft aangekondigd dat er extra middelen komen.

We gaan in deze arbeidsmarktprognose zoveel mogelijk uit van de verwachtingen¹⁷ van de branches zelf (box 1.4). Meer in detail betekent dit het volgende:

- Het beleid is dat hulpbehoevende mensen langer thuis blijven wonen en daarbij ondersteuning krijgen van het eigen sociale netwerk en waar nodig (professionele) zorg. Dit heeft tot doel mensen zolang mogelijk in hun eigen omgeving te laten wonen en zorg aan huis te leveren.
 - In 2015 heeft dit geleid tot een afname van het aantal banen in de *verpleging en verzorging* met 12 duizend. Ook voor 2016 wordt rekening gehouden met een verdere daling van het aantal banen van werknemers in de verpleging en verzorging met 7 duizend.
 - In de *thuiszorg* zijn in 2015 naar schatting 7 duizend banen van werknemers verdwenen. De bodem van de werkgelegenheid in thuiszorg is vermoedelijk bereikt. Het aantal banen van werknemers zal volgens de branche zelf in 2016 weer toenemen met ruim 5% ('minder vraag'-scenario) of meer. In deze prognose gaan we uit van een iets minder grote toename: 2% (+3 duizend). Hierbij speelt de trendmatige stijgende vraag, meer ouderen die een grotere zorgvraag hebben, een rol¹⁸.

¹⁷ Verwachte ontwikkelingen in het arbeidsvolume (fulltime eenheden) en daarna herleid tot banen (parttime én fulltime).

¹⁸ Zie ook het bericht (begin december 2015) waarin de staatssecretaris extra financiële bijdragen en maatregelen aankondigt door de staatssecretaris van VWS: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2015/12/04/perspectief-langdurige-zorg-en-ondersteuning>

- Bij de *gehandicaptenzorg* gaan we uit van krimp van het aantal banen voor werknemers van 5 duizend in 2015. In 2016 is er ruimte voor groei met 1 duizend banen.
- Bij de *jeugdhulpverlening* zal het aantal banen voor werknemers dalen met 2 duizend (2015) en in 2016 met 1 duizend.
- In de *welzijn en maatschappelijke dienstverlening* gaan we uit van afname van de werkgelegenheid van werknemers met 1 duizend banen in 2015 en van handhaving van het aantal banen in 2016. Mogelijk voorgenomen bezuinigingen worden ook gecompenseerd door extra werk als gevolg van de extra toestroom van vluchtelingen (regelen onderdak, opvang etc.).
- De werkgelegenheid voor werknemers blijft in de volgende branches in 2015 en 2016 ongeveer op peil: *ziekenhuizen, overige gezondheid en de geestelijke gezondheidszorg*.
- In de *kinderopvang* zal na de krimp van het aantal banen in 2015 (4 duizend) komend jaar weer een toename van het aantal banen te zien zijn. Dit heeft vooral te maken met extra gelden voor de kinderopvang die primair bij de ouders terecht komen. Zij zullen minder hoeven bij te dragen in de kosten van kinderopvang. Dit zal leiden tot extra vraag naar kinderopvang. Bovendien neemt de Nederlandse werkgelegenheid als geheel toe, wat ook de vraag naar kinderopvang stimuleert. Voor 2016 wordt uitgegaan van een groei van 8 duizend banen in de kinderopvang in 2016.

Per saldo wordt voor 2015 voor de sector zorg en welzijn uitgegaan van afname van de werkgelegenheid voor werknemers met 32 duizend en een groei van 6 duizend in 2016, vooral door meer medewerkers in de kinderopvang en de thuiszorg.

De inhuur van zakelijke diensten is sterk afhankelijk van ontwikkelingen in de inhurende sectoren zelf. Nu de economie aantrekt, wordt er meer gebruik gemaakt van deze diensten. Een van de zakelijke dienstensectoren is de sector **specialistische zakelijke diensten**. Hieronder vallen onder meer advocatenkantoren, accounts- en boekhoudbureaus, architecten- en ingenieursbureaus, onderzoekbureaus en reclamebureaus. De architecten- en ingenieursbureaus zijn voor een belangrijk deel afhankelijk van de ontwikkelingen in de bouw en de investeringsbereidheid van overheid en bedrijfsleven. De woningmarkt trekt duidelijk aan en het aantal vergunningen neemt flink toe. Ook is er groei bij de advocatuur en het notariaat. Notariskantoren profiteren van de opleving op de huizenmarkt. Met het aantrekken van de economie zullen bedrijven blijven letten op de kosten van uitbesteden. Niet alle deelsectoren in de specialistische dienstverlening profiteren even sterk van de aantrekkende groei. Zo zal door verdergaande digitalisering de vraag naar diensten door accountants in de toekomst onder druk komen te staan. Daar staat tegenover dat er maatschappelijk een grotere behoefte is aan financiële controles en advies. Per saldo is het aantal banen van werknemers in 2015 in de specialistische zakelijke diensten met 4 duizend toegenomen. In 2016 zal met een toenemende bedrijvigheid het aantal banen van werknemers met 6 duizend verder toenemen.

De **informatie- en communicatiesector** kenmerkt zich door snelle technologische ontwikkelingen en hevige concurrentie tussen de verschillende communicatiemediën en aanbieders. Waar op de telecommarkt de concurrentie door het toezicht wordt aangewakkerd, wordt in de wereld van de tv juist samenwerking tussen betrokken aanbieders opgelegd. Uitgeverijen, film, radio en tv staan onder druk. De telecommunicatie, IT en informatiedienstverlening profiteren in belangrijke mate van de aantrekkende economie, en de daarbij gestegen investeringsbereidheid. Het belang van ICT neemt meer en meer toe. Voor 2016 wordt met een stevige economische groei, een verdergaande vraag naar de diensten van de informatie- en communicatiesector voorzien, met een groei van 4%. Het aantal banen in 2015 is toegenomen met 5 duizend. Ook in 2016 wordt dezelfde toename van het aantal werknemersbanen voorzien.

Belangrijk voor de sector **vervoer en opslag** is de toename van het aantal vervoersbewegingen door de herstelde economie: de exportactiviteiten blijven licht toenemen en de binnenlandse markt groeit, doordat bedrijven weer meer investeren en consumenten meer besteden. De vervoerssector profiteert ook van de toenemende bouwactiviteiten. Daarnaast zorgen de snel groeiende aankopen in webwinkels ook voor extra vervoersbewegingen. Voor 2016 wordt uitgegaan van een afzetgroei van 1¾%. Het aantal banen van werknemers zal in 2016 toenemen met 5 duizend.

Met het aantrekken van de economie en de bedrijvigheid zal ook de vraag naar **schoonmaakdiensten** toenemen. Voor 2015 én 2016 wordt uitgegaan van een licht groeiende werkgelegenheid, met 1 duizend banen van werknemers.

De sector **verhuur en overige zakelijke diensten** is afhankelijk van de ontwikkelingen in andere sectoren. Deze sector heeft de wind mee door het economisch herstel. Het gevolg is dat de werkgelegenheid voor werknemers in 2015 en 2016 licht kan groeien: met zo'n 1 duizend banen.

In de sector **verhuur en exploitatie van onroerend goed** heeft de werkgelegenheid in de afgelopen jaren onder druk gestaan. In 2015 is het aantal banen van werknemers afgenomen met 1 duizend. Zo hebben woningcorporaties, die deel uitmaken van deze sector, te maken gehad met de gevolgen van de verhuurdersheffing. Inmiddels is de woningmarkt weer aan het aantrekken en gaan woningcorporaties weer voorzichtig investeren. Ook makelaars profiteren van het aantrekken van de woningmarkt. Het aantal transacties neemt vanaf de tweede helft van 2015 fors toe door de verbeterde betaalbaarheid van woningen als gevolg van de lage rente, de toegenomen koopkracht en de gedaalde huizenprijzen. Naar verwachting zet de groei in het aantal transacties en de doorstroming ook in 2016 door. Dit heeft tot gevolg dat het aantal banen van werknemers praktisch gelijk blijft.

Het aantal bedrijven in de **landbouwsector** neemt door schaalvergroting trendmatig af. De afzet is in 2015 afgenomen. Voor 2016 wordt een lichte productiegroei voorzien. Door grotere efficiency daalt het aantal werknemersbanen. In 2015 is het aantal banen van werknemers met 3 duizend afgenomen. Voor 2016 wordt een daling van het aantal banen van werknemers voorzien met 1 duizend.

De totale bestedingen aan diensten in de **cultuur- en recreatiesector** en de **overige diensten** zullen in 2016 weer iets toenemen als gevolg van toenemende koopkracht en meer consumentenvertrouwen. De culturele sector heeft te maken met afnemende subsidies, waardoor prijzen omhoog gaan of diensten niet meer aangeboden kunnen worden. Zo rapporteert het CBS dat de werkgelegenheid bij culturele instellingen met een rijkssubsidie de afgelopen jaren daalde met 15%¹⁹. Per saldo is het aantal banen van werknemers in 2015 voor de cultuur- en recreatiesector lager. Ook voor 2016 wordt een afname van het aantal banen van werknemers, met 1 duizend voorzien.

Voor de overige diensten, zoals kappers, schoonheidsspecialisten, wordt in 2016 eenzelfde banenkrimp voor werknemers voorzien met tegelijkertijd een relatief grote toename van het aantal zelfstandigen.

De productie in de **industrie** is in 2015 toegenomen met 2,5%. Het beeld van deelsectoren binnen de industrie loopt uiteen. Bedrijven die meer gericht zijn op de binnenlandse markt profiteren van de oplevende economie, terwijl de meer internationaal geïntendeerde bedrijven te maken hebben met een minder sterke groei van de wereldhandel. De industrie profiteert vooral van de investeringsgroei. Er is met name vraag naar hoogwaardige technologische producten. In 2016 zal de groei van de industrie iets verder aantrekken en een groei van 2¾% laten zien. De ontwikkelingen verschillen per deelsector:

- De deelsector *metaalindustrie* profiteert binnen de industrie het sterkst van het economisch herstel. Niet alleen internationaal is er meer behoefte aan investeringsgoederen, zoals aan elektrische apparaten, maar vooral ook vanuit het binnenland neemt de vraag toe. Door de toenemende bedrijfsactiviteiten gaan bedrijven weer meer investeren. In 2016 zal de productie eveneens bovengemiddeld groeien. De productiegroei is zodanig sterk, dat er meer werkgelegenheid ontstaat. Voor 2016 wordt een groei van het aantal banen van werknemers met zo'n 1 duizend voorzien.
- De productie in de *voedings- en genotsmiddelenindustrie* krimpt licht in 2015. De productiedaling is incidenteel en heeft met name te maken met de gevolgen van het vertrek van een deel van de sigarettenindustrie (Philip Morris) uit Nederland. De productie van sigaretten is verplaatst naar andere landen. De productie van de voedings- en genotsmiddelenindustrie is in het algemeen minder conjunctuurgevoelig en blijft een stabiele groei realiseren. Door het wegvallen van het hiervoor genoemde effect, zal de productie in 2016 weer toenemen met 1,5%. Het aantal banen van werknemers blijft stabiel.
- De *chemie, aardolie, farmaceutische en kunststofindustrie* heeft in 2015 eveneens te maken met een krimp van de productie in 2015 met 1,5%. Naast de farmacie staat ook de vraag naar chemische producten onder druk. Voor de komende periode zijn voor de sector geen groeicijfers meer te verwachten zoals in het verleden. Er wordt nog wel flink geïnvesteerd, maar aanmerkelijk minder dan in het verleden. De investeringen in Nederland blijven beperkt doordat het voor chemiebedrijven aantrekkelijker is om elders in de wereld te investeren. Dit drukt de groei van de Nederlandse chemie-export. Per saldo zal de afzet minder sterk groeien dan verwacht kan worden bij een aantrekkende economie (1% in 2016). Het aantal banen van werknemers zal door verdergaande efficiëntieverbeteringen blijven afnemen. Voor 2016 wordt uitgegaan van een daling met 2 duizend banen.
- De *overige industrie* is meer gericht op de binnenlandse markt (zoals de textiel-, meubel- en grafische industrie en de reparatie van machines). De vraag komt steeds meer op gang door toename van de consumptieve bestedingen en verhuisbewegingen. Zo is de productie van de meubelindustrie lange tijd teruggelopen, maar heeft nu weer te maken met een toename van de vraag. De grafische activiteiten blijven onder druk staan, mede door de verdergaande digitalisering. Het onderdeel reparatie van machines doet het relatief goed: er is door de economische ontwikkelingen meer vraag naar en er is een trend tot meer uitbesteding. Per saldo zal de afzet van deze sector in 2016 iets toenemen, met een vrijwel gelijkblijvende werkgelegenheid.
- De werkgelegenheid bij de *nutsbedrijven* daalt licht in 2016.
- De productie van de *delfstoffenwinning* zal in 2016 verder afnemen doordat het kabinet de aardgaswinning beperkt, vanwege de bodemdaling en de aardbevingen in de provincie Groningen.

¹⁹ CBS, 'CBS: Werkgelegenheid culturele instellingen met rijkssubsidie daalt met 15 procent', 13 november 2015.

De werkgelegenheid in de industrie als geheel neemt trendmatig af. In de periode 2005-2015 is de werkgelegenheid voor werknemers afgenomen met 74 duizend banen (-8%). Oorzaak is de voortgaande stijging van de arbeidsproductiviteit, die vooral in industriële sectoren hoog is. Producten worden steeds efficiënter gefabriceerd. Arbeidsbesparende technieken zijn noodzakelijk om te kunnen blijven concurreren met het buitenland. Door een stevige groei van de werkgelegenheid in de metaalindustrie blijft het aantal banen van werknemers in de industrie als geheel in 2015 toch nog op peil. In 2016 neemt het aantal banen in de industrie met 1 duizend af.

Door bezuinigingen in het **openbaar bestuur**, vooral bij het Rijk, blijft het aantal banen bij zowel de rijksoverheid als bij de lokale overheden afnemen. In 2015 is het aantal banen met 6 duizend afgenomen. Ook de komende periode wordt een verdere krimp van de werkgelegenheid voorzien. In 2016 zal dit neerkomen op een verlies van 2 duizend banen.

De ontwikkeling van de werkgelegenheid in het **onderwijs** volgt de ontwikkeling van het aantal leerlingen. Er wordt in 2016 vooral een krimp van het aantal leerlingen voorzien in het primair onderwijs²⁰. Daarnaast wordt rekening gehouden met nieuw beleid, zoals de afschaffing van de basisbeurs en de daarbij vrijkomende gelden. Deze financiële middelen worden aangewend voor het hoger onderwijs, en leiden vermoedelijk tot extra banen in het hoger onderwijs. Na groei van het aantal banen in 2015 wordt in 2016 rekening gehouden met een lichte afname van het aantal werknemersbanen in het onderwijs met 3 duizend (-0,6%).

In de **financiële dienstverlening** zal de werkgelegenheid opnieuw fors afnemen. De herstructurering van deze sector is nog niet ten einde. Aan de ene kant zal de vraag naar diensten weer iets toenemen als gevolg van toenemende investeringen door het bedrijfsleven, meer woningbouw en stijging van het aantal transacties in de woningmarkt. Daarentegen wordt een aantal producten zoals levensverzekeringen steeds minder verkocht. Aan de andere kant neemt de verkoop van verzekeringen via internet toe en hebben banken sterk ingezet op verdere digitalisering van het betalingsverkeer. Betalingen worden door consumenten en bedrijven veelal via internet of mobiele applicaties verricht. Genoemde ontwikkelingen hebben ingrijpende gevolgen voor de organisatie van de dienstverlening. Onder andere wordt het kantorennetwerk flink afgebouwd en wordt de rol van tussenpersonen veel kleiner. Een aantal grote banken hebben een forse krimp in het personeelsbestand aangekondigd. Dit draagt er toe bij dat de werkgelegenheid in de sector aanzienlijk afneemt. In 2015 is het aantal banen van werknemers met zo'n 6 duizend afgenomen. In 2016 zal het aantal banen met nog eens 5 duizend afnemen.

Ontwikkeling werkgelegenheid van zelfstandigen

In Nederland zijn er volgens CBS-cijfers ruim 2 miljoen banen voor zelfstandigen. Dit aantal groeit in 2015 en 2016 verder.

Het hoogste aantal zelfstandigen zien we bij specialistische zakelijke diensten, zorg en welzijn en bouwnijverheid:

- Zelfstandigen in de specialistische diensten zijn werkzaam in rechtskundige dienstverlening (zoals advocaten en notarissen), accountancy, administratie & boekhouding, architecten en managementadvies en PR. Dit aantal groeit snel.
- Het aantal zelfstandigen in de zorgsector is hoog omdat er sinds 2014²¹ ook oppasactiviteiten onder deze sector vallen. Het aantal neemt verder toe door beleidswijzigingen in deze sector. Er is een duidelijke trend voor inhuur van zelfstandigen als één van de mogelijkheden om flexibel van arbeid gebruik te maken.

²⁰ Ministerie van OCW, 'Referentieraming 2015', 2015.

²¹ <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/B69FFA32-03EA-4C05-A07A-F28572DCFE79/0/2014nationalerekeningenrevisie2010erratum.pdf>

Tabel 1.3.2 Ontwikkeling van de vijf sectoren met het meeste aantal banen voor zelfstandigen

Sector	Aantal x 1.000		Groeï x 1.000		Groeï in %	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Totaal zelfstandigen	2.156	36	27	1,7%	1,3%	
Specialistische zakelijke diensten	326	6	7	2,1%	2,2%	
Zorg en welzijn	324	2	1	0,6%	0,4%	
Bouwnijverheid	213	-3	5	-1,5%	2,5%	
Schoonmaakbedrijven, hoveniers	172	2	2	1,2%	1,0%	
Verhuur en overige zakelijke diensten	170	3	4	1,8%	2,5%	
Overige sectoren	951	26	7	2,9%	0,8%	

In tabel 1.3.2 is het totaal aantal banen opgenomen dat door het CBS geteld wordt als *zelfstandige*. Het begrip *zelfstandige* is een ruim begrip, waar ook allerlei vormen van min of meer marginaal werk is opgenomen (zoals oppasactiviteiten). Daarom hanteert men ook wel het begrip *Zelfstandige Zonder Personeel (ZZP)*. Er zijn ruim 1,0 miljoen ZZP'ers en dit aantal groeit verder in 2016. In tabel 1.3.3 is een schatting gegeven van het aantal ZZP'ers in 2016 in verhouding tot de groei van het aantal werknemersbanen.

Een hoge groei van het aantal ZZP'ers (meer dan 2% in 2016) zien we bij uitzendbureaus (een sector met relatief weinig ZZP'ers), bouwnijverheid, specialistische zakelijke diensten, ICT, verhuur en overige zakelijke diensten, overige diensten en de culturele sector.

Een afname zien we bij de landbouw (vanwege schaalvergroting), industrie, openbaar bestuur en de financiële diensten (door herstructurering van de sector).

Tabel 1.3.3 Ontwikkeling van het aantal ZZP'ers in vergelijking tot werknemersbanen
(Totaal is inclusief onbekende sector bij ZZP)

Sector	Werknemers (x 1.000)		ZZP'ers (x 1.000)	
	Aantal	Groeï	Aantal	Groeï
	2016	2016	2016	2016
Uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling	735	8,7%	6	2,3%
Detailhandel (incl. auto's)	856	1,3%	74	0,9%
Groothandel	478	2,0%	28	0,7%
Bouwnijverheid	308	2,5%	109	2,5%
Horeca	370	2,0%	20	0,6%
Zorg en welzijn	1.247	0,5%	96	0,4%
Specialistische zakelijke diensten	498	1,1%	187	2,2%
Informatie en communicatie	238	2,0%	60	4,1%
Vervoer en opslag	374	1,3%	26	0,3%
Schoonmaakbedrijven, hoveniers	151	1,0%	20	1,2%
Verhuur en overige zakelijke diensten	129	1,1%	20	2,4%
Verhuur en handel van onroerend goed	66	-0,5%	10	0,2%
Landbouw, bosbouw en visserij	101	-0,7%	71	-1,5%
Overige diensten (incl. huishoudens)	167	-0,7%	65	2,3%
Cultuur, sport en recreatie	123	-1,0%	66	2,5%
Industrie	805	-0,2%	39	-0,5%
Openbaar bestuur	509	-0,4%	7	-3,9%
Onderwijs	513	-0,6%	56	0,0%
Financiële dienstverlening	233	-2,3%	19	-1,3%
Totaal	7.901	1,3%	1.034	1,3%

Ontwikkeling aantal ontstane vacatures

Vacatures ontstaan door uitbreiding van de werkgelegenheid en vervanging van personeel. In 2016 neemt de uitbreiding van personeel toe: de werkgelegenheid voor werknemers groeit voor het eerst in jaren met ruim 100 duizend. Daarnaast zullen werknemers door de betere economische vooruitzichten vaker van baan wisselen. Bovendien komen er door pensionering meer arbeidsplaatsen vrij²². Dit leidt ook tot extra vacatures.

In 2016 groeit de economie verder en neemt het aantal ontstane vacatures verder toe. De vacaturegroei is met 49 duizend wel minder groot dan in 2015 (+99 duizend). Daarbij moeten we bedenken dat vacatures snel reageren op economische omslagen: zo groeide in 2014 de economie maar weinig, maar nam het aantal vacatures al toe met 91 duizend (+15%). In 2015 groeit het aantal met een vergelijkbaar aantal. In 2016 wordt dus opnieuw gerekend op vacaturegroei, maar het groeipercentage is iets kleiner. Al met al is het aantal vacatures in 2016 daarmee ongeveer een derde hoger dan tijdens het dieptepunt in 2013. Overigens blijft het aantal ontstane vacatures ver onder de recordniveaus uit de periode 2006-2008. Destijds lag het aantal ontstane vacatures boven de 1 miljoen.

In 2015 is er geen enkele sector waar het aantal ontstane vacatures afneemt. In 2016 zet de groei in een lager tempo door. Alleen in het openbaar bestuur en de financiële dienstverlening wordt een krimp verwacht. Een hoge toename zien we in de industrie (onder meer vervanging van ouder personeel en een hogere economische dynamiek), vervoer en opslag en verhuur (meer economische dynamiek²³). In de bouwnijverheid zien we, na een hoog groeicijfer in 2015, een kleinere groei in 2016. De oorzaak voor de hoge toename in 2015 is het lage startniveau in 2014 en het aantrekken van de bouwactiviteiten.

De meeste vacatures zijn te vinden in de detailhandel, zorg en welzijn en horeca. In de detailhandel werkt men veel met kortdurende dienstverbanden van jongeren, waardoor er een hoge mobiliteit van arbeid is. De sector zorg en welzijn is – in aantallen banen gerekend – de meest omvangrijke sector: dan is het logisch dat er ondanks het afremmen van de groei van uitgaven, toch veel vacatures blijven ontstaan. In de horeca zijn – net als in de detailhandel – veel kortdurende arbeidscontracten en is er veel mobiliteit.

Tabel 1.3.4 Ontwikkeling aantal ontstane vacatures naar sector

Sector	Aantal x 1.000		Groeï x 1.000 Groeï in %		
	2016	2015	2016	2015	2016
Detailhandel (incl. auto's)	160	13	13	10%	9%
Industrie	69	9	8	17%	13%
Zorg en welzijn	110	14	7	16%	7%
Vervoer en opslag	41	8	6	30%	17%
Verhuur en overige zakelijke diensten	30	3	4	13%	15%
Horeca	76	9	3	14%	4%
Specialistische zakelijke diensten	72	7	3	11%	4%
Informatie en communicatie	40	6	2	19%	5%
Bouwnijverheid	30	7	1	32%	3%
Groothandel	57	11	1	24%	2%
Schoonmaakbedrijven, hoveniers	29	1	1	4%	4%
Cultuur, sport en recreatie	16	2	1	15%	7%
Landbouw, bosbouw en visserij	13	0	1	0%	8%
Overige diensten (incl. huishoudens)	19	2	1	13%	6%
Uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling	12	1	0	9%	0%
Onderwijs	37	5	0	16%	0%
Verhuur en handel van onroerend goed	7	1	0	17%	0%
Openbaar bestuur	21	0	-1	0%	-5%
Financiële dienstverlening	20	0	-2	0%	-9%
Totaal	859	99	49	14%	6%

²² Overigens wordt de AOW-leeftijd geleidelijk verhoogd. Dit zal de groei van de arbeidsparticipatie van ouderen nog iets vergroten. Tegelijkertijd remt dit tijdelijk het aantal vacatures dat ontstaat door pensionering.

²³ Arbeidsdynamiek wordt gemeten als de verhouding van het aantal vacatures dat ontstaat en het aantal banen (vacaturepercentage). Zie voor het vacaturepercentage per sector figuur 3.2.1, pagina 43 in UWV, 'Arbeidsmarktprognose 2015-2016', juni 2015.

2. Ontwikkeling aanbod van arbeid in 2016

Op de arbeidsmarkt zijn bedrijven de vragers van arbeid en komt het aanbod van arbeid van de beroepsbevolking. De vraag naar arbeid is in hoofdstuk 1 aan de orde geweest, nu gaan we in op het aanbod van arbeid. Het aanbod van arbeid is het deel van de bevolking dat participeert op de arbeidsmarkt. Het aanbod is afhankelijk van twee grootheden: de bevolkingsomvang en de arbeidsparticipatie²⁴.

Bevolkingsomvang

De bevolking in Nederland groeit beperkt: in de eerste elf maanden van 2015 was de groei een kleine 70 duizend personen. Deze groei is een resultante van het aantal geboren kinderen, het aantal mensen dat overlijdt en het verschil van immigratie en emigratie²⁵. Voor de arbeidsmarkt telt alleen de groep van 15 tot 75 jaar mee²⁶. In 2015 groeit de bevolking met een leeftijd van 15 tot 75 jaar licht en ook in 2016 wordt een groei verwacht (0,5%).

Arbeidsparticipatie

Maar ook van de relevante bevolking voor de arbeidsmarkt (15-74 jaar), participeert niet iedereen. Een aantal mensen maakt namelijk een andere keuze dan voor werk, zoals voltijd zorgen voor kinderen/huisgenoten, het volgen van een opleiding of studie of men is met pensioen. Samengevat zien we de volgende ontwikkelingen in de participatie op de arbeidsmarkt:

- Maatschappelijke veranderingen:
 - Meer vrouwen werken of ambiëren een baan. Dit verhoogt de arbeidsparticipatie;
 - Het opleidingsniveau blijft stijgen. Omdat hoger opgeleiden vaker participeren op de arbeidsmarkt, neemt de arbeidsparticipatie als geheel toe;
- Ouderen werken vaker en gaan later met pensioen. Dit leidt ook tot een hogere arbeidsparticipatie. En de trendmatige ontwikkeling is sterk: aan de toename is nog geen einde gekomen;
- De conjunctuur beïnvloedt de arbeidsparticipatie. Mensen ervaren, door de grotere economische dynamiek op dit moment, meer kansen op de arbeidsmarkt. Dit stimuleert mensen om zich aan te bieden op de arbeidsmarkt. Bovendien is werken, door de belastingmaatregelen in 2016, meer lonend geworden en dat stimuleert de arbeidsparticipatie.

Als geheel neemt de arbeidsparticipatie in Nederland in 2015 toe met 0,2%: een lichte krimp bij de mannen, die meer dan gecompenseerd wordt door een groeiende arbeidsparticipatie bij vrouwen. In 2016 groeit de arbeidsparticipatie met 0,6%. Daarbij zien we groei bij mannen en een sterkere groei bij vrouwen. De arbeidsparticipatie van mannen is namelijk al hoog is en dat maakt een verdere verhoging moeilijker te realiseren.

Beroepsbevolking

De ontwikkelingen van de bevolkingsomvang (15-74 jaar) en arbeidsparticipatie bepalen de omvang van de beroepsbevolking. Door de groei in beide componenten, resulteert in 2015 een toename van de beroepsbevolking van 0,4% (+34 duizend). Voor 2016 leiden de bevolkingstoename en de verwachte groei van de arbeidsparticipatie tot een groei van de beroepsbevolking met 1,0% (+93 duizend).

Tabel 2.1 Aanbod op de arbeidsmarkt

	Aantal x 1.000		Groei in %		
	2016	2015	2016	2015	2016
Beroepsbevolking	9.001	34	93	0,4%	1,0%
Verandering beroepsbevolking door:					
toename bevolking 15-74 jaar		13	43	0,1%	0,5%
toename participatiegraad		21	50	0,2%	0,6%

²⁴ Het gaat in dit rapport om bruto arbeidsparticipatie: alle mensen met een baan en mensen die een baan zoeken.

²⁵ CBS Statline, geraadpleegd op 14 januari 2016.

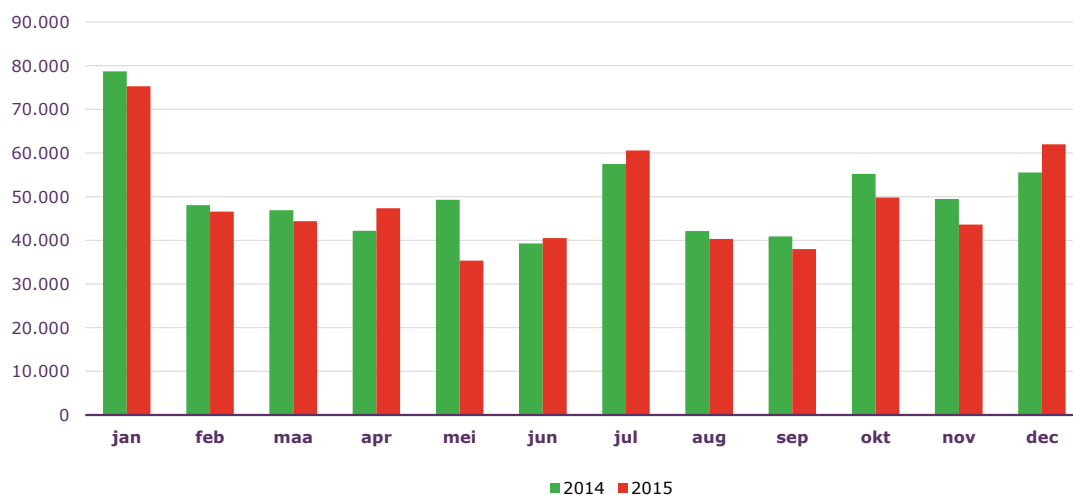
²⁶ De relevante leeftijd voor de afbakening van de beroepsbevolking is sinds 2015: 15-74 jaar (internationale definitie).

3. Discrepantie tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt in 2016

3.1. Ontwikkeling WW-uitkeringen tot 2015

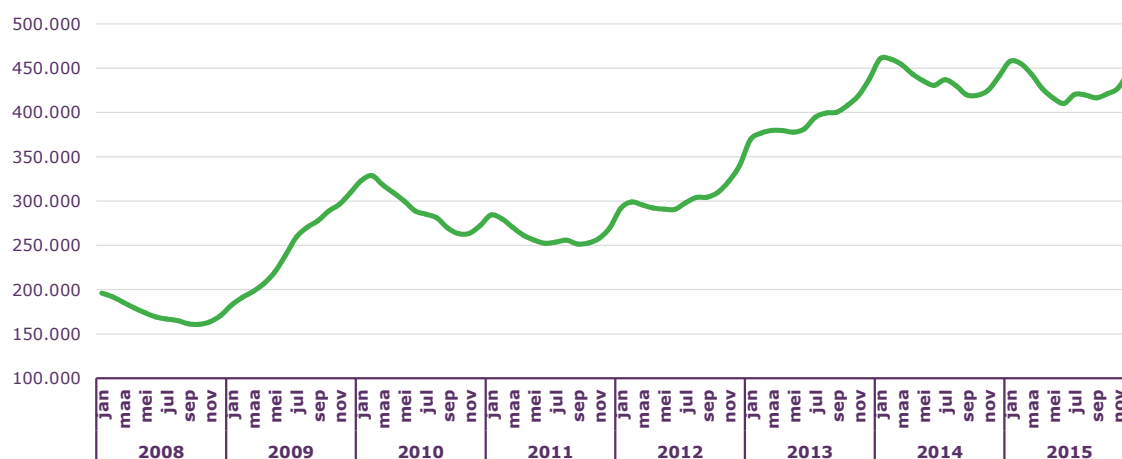
De ontwikkelingen in de vraag naar en het aanbod van arbeid zijn van invloed op het aantal WW-uitkeringen. Economische groei en de daarmee gepaard gaande toename van de vraag naar arbeid vertalen zich gewoonlijk snel in een lagere instroom in de WW. De WW-instroom is de afgelopen maanden lager dan in 2014 ²⁷ (figuur 3.1.1).

Figuur 3.1.1 WW-instroom 2014 – 2015

Het aantal lopende WW-uitkeringen is een resultante van WW-instroom (verhoogt het aantal uitkeringen) en WW-uitstroom (vermindert het aantal uitkeringen). Per saldo loopt het aantal uitkeringen in 2015 nog op: in december 2015 is het aantal lopende WW-uitkeringen 1,1% hoger dan in december 2014. Het verloop van het aantal WW-uitkeringen sinds 2008 zien we in figuur 3.1.2: het aantal WW-uitkeringen is op de top (begin 2014) bijna drie keer zo hoog als het laagste punt voorafgaand aan de crisis (derde kwartaal 2008).

Figuur 3.1.2 Aantal Lopende WW-uitkeringen per ultimo maand; 2008 - 2015

²⁷ Met uitzondering van december: dat is in 2015 een 5-weekse verslagperiode en in 2014 een 4-weekse verslagperiode.

Box 3.1 De economie en wetsaanpassingen van de WW beïnvloeden het aantal WW-uitkeringen

De economie is de belangrijkste factor in de ontwikkeling van de werkloosheid. Door de economische groei is er meer vraag naar arbeid waardoor meer werkzoekenden een baan vinden. Tegelijkertijd neemt het arbeidsaanbod toe doordat meer mensen, gestimuleerd door nieuwe kansen als gevolg van de aantrekkelijke economie, toetreden tot de arbeidsmarkt (zoals herintredende vrouwen). Deze nieuwe toetreders vinden niet allemaal werk en vormen concurrentie voor andere werkloze werkzoekenden, wat de werkloosheid verhoogt. Al met al zorgen de positieve ontwikkelingen in de economie voor daling van de werkloosheid. In 2015 daalt de werkloosheid dan ook met ruim 45 duizend en voor 2016 wordt een verdere werkloosheidsdaling voorzien. De economische groei vermindert, naast de werkloosheid, ook het aantal WW-uitkeringen.

Een tweede factor die van belang is voor de ontwikkeling van het aantal WW-uitkeringen zijn wettelijke veranderingen. In 2015 is de Wet Werk en Zekerheid (WWZ) ingevoerd, waardoor op een aantal punten de Werkloosheidswet (WW) is gewijzigd:

- Na een halfjaar WW wordt al het werk passend geacht.
- Er geldt een systeem van inkomstenverrekening in de WW dat in plaats komt van urenverrekening. Enerzijds is het eerder lonend om vanuit de WW te gaan werken voor een lager salaris. Anderzijds kan inkomstenverrekening het aantal lopende WW-uitkeringen verhogen. Namelijk van diegenen die voltijds zijn gaan werken tegen een lager loon: voorheen eindigde de WW-uitkering.
- De maximale WW-duur wordt vanaf 1 januari 2016 stapsgewijs teruggebracht van 38 naar 24 maanden. Echter werkgevers en werknemers kunnen in de cao afspraken maken om de WW-duur toch weer te verlengen. De geleidelijke verkorting van de WW-duur van 38 maanden tot 24 maanden betekent dat mensen sneller de WW-uitstromen.

Eerder werd het structurele effect van het verkorten van de maximale WW-duur op het WW-bestand geschat op -16%. Als we uitgaan van het huidige WW-bestand, dan zou de daling van het WW-bestand uitkomen op ruim 60 duizend uitkeringen. Deze berekening gaat uit van een aantal veronderstellingen, zoals geen reparatie van sociale partners van de verkorting van de WW-duur en geen gedragseffecten als gevolg van de kortere WW-duur.

Naast minder WW-uitkeringen verwacht het Centraal Planbureau (CPB) dat de maatregelen op termijn 0,3% meer werkgelegenheid opleveren als gevolg van een meer activerende werking van de WW. De werkgelegenheidsgroei komt overeen met 20 duizend nieuwe voltijdsbanen en wordt bereikt in 2020 a). De effecten voor 2016 zijn echter nog erg beperkt.

De derde factor die belangrijk is voor het aantal WW-uitkeringen is de uitvoeringsmethode die nodig is om het recht op uitkering juist te bepalen. De uitvoeringsmethode verandert doordat de hoogte van de WW-uitkering na 1 juli 2015, door de inkomstenverrekening in de WWZ, afhankelijk is van de feitelijk verdiende looninkomsten. Als een werkloze werk vindt voor een loon dat minder is dan 87,5% van het loon voorafgaand aan de WW, dan loopt de WW door en wordt het verdiende looninkomen uit de WW deels aangevuld. Indien men werk vindt tegen een hoger loon, dan is pas achteraf duidelijk of de looninkomsten inderdaad voldoende waren om de WW-uitkering te beëindigen. In het laatste geval lopen WW-uitkeringen langer door dan voorheen (terwijl er over die periode geen WW-bedrag wordt uitgekeerd) en wordt de WW bijvoorbeeld één maand later definitief beëindigd. Resumerend betekent de gewijzigde uitvoeringsmethode een hoger aantal WW-uitkeringen (zonder feitelijk WW-recht), maar heeft geen effect op de hoogte van het uitgekeerde bedrag aan WW b).

Samengevat

De economische groei en de nieuwe WWZ (verkorting maximale WW-duur en werk is eerder lonend) hebben een reducerend effect op het aantal WW-uitkeringen. De nieuwe uitvoeringsmethode zorgt voor een verhogend effect op het aantal WW-uitkeringen, omdat de WW-uitkering pas wordt beëindigd als vaststaat dat de looninkomsten voldoende zijn. Per saldo is het aantal WW-uitkeringen eind 2015 iets hoger dan vorig jaar; voor 2016 wordt gerekend op een daling.

a) CPB, 'Gevolgen Wet Werk en Zekerheid voor werkgelegenheid', 27 november 2013.

b) Zie voor ontwikkelingen van de WW-bedragen de volgende publicatie: UWV, 'Januarinota 2016', januari 2016 (verschijnt gelijktijdig met deze publicatie).

3.2. Prognose WW in 2016

Het CPB verwacht in 2016 een lagere werkloosheid. In lijn daarmee wordt in 2016 gerekend op een afname van de WW-instroom tot 565 duizend.

De WW-uitstroom wordt bepaald door de economische ontwikkeling. Enerzijds betekent de economische groei en meer vraag naar arbeid dat de kans op werk toeneemt. Dit leidt tot een hogere WW-uitstroom. Anderzijds is de instroom in 2016 lager en minder instroom betekent ook minder WW-uitstroom. Per saldo blijft de WW-uitstroom in 2016 ongeveer gelijk aan vorig jaar.

Omdat de WW-uitstroom hoger is dan de WW-instroom, daalt in 2016 het aantal mensen met een WW-uitkering. We rekenen op 430 duizend WW-uitkeringen op het eind van 2016: een daling met 4% in vergelijking tot het aantal van het jaar daarvoor.

Tabel 3.2.1 vat de belangrijkste arbeidsmarktgrootheden samen.

Tabel 3.2.1 Ontwikkeling vraag en aanbod op de arbeidsmarkt

	Aantal	Groei x 1.000	Groei in %		
	x 1.000	2015	2016	2015	2016
Beroepsbevolking	9.001	34	93	0,4%	1,0%
Banen (werknemers en zelfstandigen)	10.057	93	129	0,9%	1,3%
Groei beroepsbevolking -/- groei banen		-59	-35		
WW-instroom	565	-21	-19	-4%	-3%
WW-uitstroom	581	-23	2	-4%	0%
WW-uitkeringen	430	5	-16	1%	-4%

In 2016 is het aantal WW-uitkeringen 16 duizend lager dan het jaar daarvoor. We merken op dat de daling van het aantal WW-uitkeringen – zuiver geredeneerd vanuit arbeidsvraag en arbeidsaanbod – anders uitpakt:

- Zoals hierboven genoemd is de nieuwe uitvoeringsmethode relevant, waarbij inkomstenverrekening is ingevoerd (die de urenverrekening vervangt). Dit heeft een verhogend effect op de WW-uitkeringen, zonder dat het uitgekeerde bedrag daadwerkelijk toeneemt (Box 3.1).
- Het verband tussen beroepsbevolking, banen en WW-uitkeringen is niet exact. Zo kan niet de hele beroepsbevolking aanspraak maken op een WW-uitkering, maar alleen werknemers. Daarnaast spelen verschillende telmethoden (steekproef of integrale telling) door verschillende instanties en verschillende definities een rol. Ook kwalitatieve discrepanties hebben invloed: de gevraagde opleidingen en vaardigheden wijken af van de aangeboden opleidingen en competenties van WW'ers. Daarnaast zijn regionale discrepanties belangrijk: een WW'er in Zeeland vervult zelden een vacature in Oost-Groningen.

Daarnaast merken we op dat de prognose van het aantal WW-uitkeringen extra onzeker is, omdat niet helemaal duidelijk is hoe de gewijzigde wetgeving en de nieuwe uitvoeringsmethode uitpakt.

De verwachtingen voor het aantal WW-uitkeringen vertalen zich ook naar uitkeringslasten. Daarbij zien we duidelijk dat het uitgekeerde bedrag aan WW, in lijn met de economische verbetering, afneemt. De gevolgen voor de werkloosheidsfondsen waaruit de WW-uitkeringen worden betaald, komen in de Januarinota aan bod²⁸.

²⁸ UWV, 'Januarinota 2016', januari 2016.

Bijlage I Verschillen met de prognose in juni 2015

Deze update geeft een beeld van de meest actuele verwachtingen voor de Nederlandse arbeidsmarkt. Deze verwachtingen wijken deels af van de inzichten die UWV vorig jaar voor de zomer heeft gepresenteerd. Tabel I.1 geeft een overzicht van de belangrijkste verschillen.

De belangrijkste verschillen zijn:

- Voor 2015:
 - Nieuwe macro-economische prognoses van het Centraal Planbureau. In de meest actuele prognose gaat het CPB uit van een hogere economische groei in 2015 (2% in plaats van 1,7%).
 - De gerealiseerde ontwikkelingen over 2015 komen anders uit dan eerder voorzien. Thans zijn realisaties van veel gegevens over de eerste drie kwartalen bekend. Die wijzen op gunstiger ontwikkelingen in het aantal banen voor werknemers.
 - Het aantal vacatures is – in lijn met de hogere economische groei – hoger berekend dan eerder geschat.
 - De prognose van het arbeidsaanbod wijkt beperkt af van de voorgaande prognose.
 - De hogere economische groei heeft een neerwaartse invloed op het aantal WW-uitkeringen. Een andere uitvoeringsmethode, als gevolg van de invoering van de Wet Werk en Zekerheid, heeft juist een opwaartse invloed. Per saldo is het aantal WW-uitkeringen hoger dan eerder geschat.
- Voor 2016:
 - Door de gunstigere ontwikkeling van de economie in 2016, nemen het arbeidsvolume en het aantal banen, iets sterker toe dan eerder werd voorzien. Het aantal vacatures groeit nog wel, maar iets minder sterk dan eerder geschat. Dit heeft te maken door de extra groei in 2015, waardoor in 2016 er minder groei wordt verwacht.
 - De prognose van het aanbod van arbeid is hoger. Oorzaak is het betere economische beeld, waardoor de arbeidsparticipatie sterker dan eerder verwacht toeneemt.
 - WW-ontwikkelingen in 2016 zijn iets ongunstiger dan vorig jaar werd voorzien. Oorzaak is dat de uitstroom lager is. Door de nieuwe uitvoeringsmethode met inkomstenverrekening eindigt een uitkering namelijk later. De uitstroom neemt door de lagere instroom ook iets af. Overigens vertonen uitkeringsbedragen wel een duidelijke afname (niet zichtbaar in de tabel).

Tabel I.1 Geactualiseerde prognose versus de juniprognose

	Voorgaande prognose groei		Actuele prognose groei	
	2015	2016	2015	2016
Vraagkant				
BBP	1,7%	1,8%	2,0%	2,1%
Arbeidsproductiviteit	1,0%	1,0%	1,1%	1,1%
Arbeidsjaren totaal	0,7%	0,8%	0,6%	0,9%
Banen werknemers	0,5%	0,7%	0,7%	1,3%
Vacatures	9%	9%	14%	6%
Aanbodkant				
Bevolking 15-74 jaar	0,3%	0,5%	0,1%	0,5%
Beroepsbevolking	0,6%	0,7%	0,4%	1,0%
Discrepantie				
Instroom WW	-4%	-4%	-4%	-3%
Uitstroom WW	0%	-3%	-4%	0%
WW-uitkeringen (ultimo)	-5%	-5%	1%	-4%

* Voorgaande prognose voor de arbeidsmarkt uit UWV, 'UWV Arbeidsmarktprognose 2015-2016', juni 2015

Bijlage II Sectorindeling

De indeling van de Nederlandse economie is gebaseerd op die van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Die gaat uit van de standaard bedrijfsindeling 2008: SBI 2008. Er zijn hoofdsectoren (aangegeven door een letter), maar soms wordt de prognose op een lager detailniveau gemaakt (aangegeven door een letter en een of meer getallen).

Tabel II.1 SBI-codes van de gehanteerde economische sectoren (landelijk)

SBI codes van de gehanteerde landelijke sectoren	
Landbouw, bosbouw en visserij	A
Industrie	B-E
Bouwnijverheid	F
Detailhandel (incl. auto's)	G: 45, 47
Groothandel	G: 46
Vervoer en opslag	H
Horeca	I
Informatie en communicatie	J
Financiële dienstverlening	K
Verhuur en handel van onroerend goed	L
Specialistische zakelijke diensten	M
Uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling	N: 78
Schoonmaakbedrijven, hoveniers	N: 81
Verhuur en overige zakelijke diensten	N: 77, 79-80, 82
Openbaar bestuur	O
Onderwijs	P
Zorg en welzijn	Q
Cultuur, sport en recreatie	R
Overige diensten (incl. huishoudens)	S-U

Begrippenlijst

Added worker effect

Dit treedt op als tijdens een recessie juist extra mensen zich aanbieden voor arbeid. Dit om, als de partner werkloos wordt, het huishoudinkomen toch op peil te houden.

Arbeidsaanbod

Tot de aanbodzijde van de arbeidsmarkt worden alle personen gerekend (werkend of werkloos) die zich daadwerkelijk aanbieden op de arbeidsmarkt (zie Beroepsbevolking). Gemeten in een aantal personen gemiddeld in een jaar.

Arbeidsvolume/werkgelegenheid in arbeidsjaren (CBS, Arbeidsrekeningen)

Arbeidsjaren zijn het aantal banen omgerekend in voltijdbanen (zie ook Arbeidsjaar).

Arbeidsjaar

Een arbeidsjaar komt overeen met de gemiddelde contractuele arbeidsduur van een voltijdwerknemer op jaarbasis. De omrekening per sector vindt plaats door het aantal banen te vermenigvuldigen met de verhouding van de gemiddelde arbeidsduur van alle banen (in diezelfde sector) en de gemiddelde arbeidsduur (in de betreffende sector) behorende bij voltijdbanen. Voor uitzendkrachten wordt bij dit laatste uitgegaan van de gemiddelde arbeidsduur van alle voltijdbanen in de economie.

Bij zelfstandigen en meewerkende gezinsleden wordt voor de gemiddelde arbeidsduur van voltijdbanen door het CBS uitgegaan van de gemiddelde wekelijkse arbeidsduur van de zelfstandigen en meewerkende gezinsleden die 37 uur of meer per week werken.

Arbeidsmarktregio

De arbeidsmarktregio's (35) voor het arbeidsmarktbeleid die vanaf 1 januari 2013 door gemeenten en UWV worden gehanteerd.

Arbeidsproductiviteit

Het totale inkomen (BBP) dat in het productieproces ontstaat, gedeeld door het totale arbeidsvolume (CBS).

Arbeidsvraag

Banen van werknemers (bezette arbeidsplaatsen) en vacatures (onbezette arbeidsplaatsen).

Banen van werknemers (CBS, Arbeidsrekeningen)

Werknemers zijn personen die arbeid verrichten tegen loon of salaris (Arbeidsrekeningen). De uitkomsten hebben betrekking op het totaal aantal banen van werknemers; mensen kunnen tegelijkertijd een baan hebben bij meerdere werkgevers. Alle banen tellen mee, ongeacht arbeidsduur.

De Arbeidsrekeningen zijn ondermeer gebaseerd op gegevens uit de loonaangifte van werkgevers ten behoeve van de heffing van sociale premies en de Polisadministratie van UWV. Gemeten in een aantal personen gemiddeld in een jaar.

BBP (CBS, Nationale Rekeningen)

Het bruto binnenlands product is de toegevoegde waarde van alle goederen en diensten die in het binnenland zijn geproduceerd. De prognoses zijn gebaseerd op de cijfers van het CBS van het BBP tegen zogenaamde basisprijzen. Er zijn constante prijzen van 2014 gebruikt. Dat wil zeggen dat de prijsontwikkeling is gevolgd van de goederen en diensten in de samenstelling van 2014. De toegevoegde waarde die op deze wijze niet door prijsontwikkelingen is verklaard, wordt toegeschreven aan volumeontwikkelingen. We gaan hierbij uit van het BBP zoals dat toegerekend kan worden aan economische sectoren (dus exclusief toegerekende BTW, Belastingen op invoer en subsidies op invoer).

Beroepsbevolking (CBS, Enquête Beroepsbevolking, internationale definitie)

Volgens deze definitie worden tot de beroepsbevolking gerekend: personen met werk en mensen zonder werk (minimaal 1 uur per week) én daarvoor beschikbaar zijn en de afgelopen vier weken gezocht hebben naar werk. Als leeftijdscriterium geldt 15-74 jaar. Het CBS is per 1 januari 2015 overgegaan op de internationale definitie van beroepsbevolking. Daarnaast is de internetenquête gerevisieerd. Door de wijzigingen verandert het aantal werklozen per saldo weinig (CBS, 'CBS: werkloosheidsstatistiek wordt beter en goedkoper', persbericht 20 november 2014). Gemeten in een aantal personen gemiddeld in een jaar.

Deeltijdfactor

Quotiënt van arbeidsvolume van werknemers en banen van werknemers volgens de Arbeidsrekeningen van het CBS.

Discouraged worker effect

Indien, als gevolg van een teruggang in economische activiteiten en oplopende werkloosheid, iemand besluit zich terug te trekken van de arbeidsmarkt en zich niet meer beschikbaar stelt voor arbeid. Diegene telt daardoor niet mee in het arbeidsaanbod en de beroepsbevolking.

Discrepanties

De verhouding tussen vraagzijde en aanbodzijde op de arbeidsmarkt. Bij een aanbodoverschot overtreft de aanbodzijde de vraagzijde. Bij een vraagoverschot overtreft de vraagzijde de aanbodzijde.

Economische groei

Groei Bruto Binnenlands Product.

Labour hoarding

Indien een werkgever meer personeel in dienst heeft dan noodzakelijk is voor het huidige productieniveau. Dit kan gebaseerd zijn op de verwachting dat de productie zich zal herstellen zodat de aanwezige arbeidsreserve snel weer kan worden ingeschakeld.

Netto arbeidsaanbod

Het verschil tussen de groei van de beroepsbevolking en de groei van het aantal banen.

Participatiegraad (CBS, internationale definitie)

De bruto participatiegraad omvat de werkzame en werkloze beroepsbevolking (15-74 jaar) in procenten van de bevolking (15-74 jaar). De netto participatiegraad omvat de werkzame beroepsbevolking (15-74 jaar) in procenten van de bevolking (15-74 jaar).

Productie

Zie BBP.

Uitbreidingsvacatures

Het aantal uitbreidingsvacatures is het aantal nieuwe vacatures dat ontstaat dankzij de toename van het aantal banen in een bedrijf.

Uitzendarbeid

De arbeidsovereenkomst, waarbij de ene partij als werknemer door de andere partij als werkgever in het kader van de uitoefening van het beroep of bedrijf van die werkgever ter beschikking wordt gesteld van een derde om krachtens een door deze aan die werkgever verstrekte opdracht arbeid te verrichten onder toezicht en leiding van de derde (ABU).

Upgrading

Door een toenemende complexiteit van de te verrichten werkzaamheden kunnen er voor een bepaald beroep door werkgevers hogere opleidingseisen worden gesteld. In dat geval spreekt men van upgrading van de kwalificatie-eisen (ROA).

Vacatures (CBS, Vacature enquête)

Een vacature is een arbeidsplaats waarvoor, binnen of buiten een onderneming of instelling, personeel wordt gezocht dat onmiddellijk of zo spoedig mogelijk geplaatst kan worden. De aantallen vacatures in de UWV Arbeidsmarktprognose zijn altijd de vacatures die in een kalenderjaar ontstaan. De gegevens uit de CBS vacature-enquête vormen de basis. In de CBS vacature-enquête worden bijvoorbeeld ook tot vacatures gerekend:

- Vacatures waarvoor de sollicitatieprocedure zoveel tijd zal kosten dat de feitelijke indiensttreding niet op korte termijn valt te verwachten.
- Vacatures waarvoor uitzendkrachten of ander tijdelijk personeel wordt gezocht.
- Open plaatsen voor leerlingen en personen in opleiding, mits het daarbij gaat om een arbeidsovereenkomst (dus geen onbetaalde stageplaatsen).

Tevens wordt op het enquêteformulier van het CBS benadrukt dat een open plaats alleen dan als vacature dient te worden gezien als normale of externe werving is toegestaan. Open plaatsen bij reorganisaties of afslankingen die alleen mogen worden bezet door medewerkers van wie een arbeidsplaats verdwijnt, mogen niet als vacature worden geteld. Op het formulier van de vacature-enquête worden nog voor twee economische activiteiten een uitzondering gemaakt:

- Bij uitzendbureaus, WSW-instellingen en banenpools (werkgelegenheidsprojecten) moeten alleen de vacatures voor het vaste personeel worden opgegeven.
- In het onderwijs dient kortdurende ziektevervangings niet als vacature meegeteld te worden.

Vacaturegraad

Het aantal openstaande vacatures per 1.000 banen van werknemers (indicator discrepantie CBS).

Vacaturepercentage

Aantal ontstane vacatures in een jaar als percentage van het aantal banen van werknemers.

Vervangingsvacatures

Het aantal vervangingsvacatures is hier gedefinieerd als het aantal vacatures dat ontstaat door vertrek van werknemers in een bedrijf.

Werkgelegenheidsfunctie

Duiding van het relatieve aantal banen in een regio. Dit is berekend als het quotiënt van het aantal banen van werknemers in een regio per duizend inwoners tussen 15 en 75 jaar in diezelfde regio.

Werkloosheid (CBS, internationale definitie)

Volgens deze definitie worden tot de werkloze beroepsbevolking gerekend: personen zonder werk (van 1 uur per week), daarvoor binnen twee weken beschikbaar zijn en de afgelopen vier weken gezocht hebben naar werk. Als leeftijdscriterium geldt 15-74 jaar.

Het CBS is per 1 januari 2015 overgegaan op de internationale definitie van beroepsbevolking. Daarnaast is de internetenquête gereviseerd. Door de wijzigingen verandert het aantal werklozen per saldo weinig (CBS, 'CBS: werkloosheidsstatistiek wordt beter en goedkoper', persbericht 20 november 2014). Gemeten in een aantal personen gemiddeld in een jaar of maand.

werkloze beroepsbevolking

Zie Werkloosheid

Werknemers

Werknemers zijn personen die arbeid verrichten in loondienst.

Werkzoekenden

De bij UWV ingeschreven werkzoekenden; voorheen *niet-werkende werkzoekenden* genoemd. Gewoonlijk gemeten in een aantal aan het einde van een maand of een jaar.

WW-percentage

De omvang van het aantal WW-uitkeringen uitgedrukt als percentage van de beroepsbevolking.

Zelfstandigen

Zelfstandigen zijn personen die een inkomen verdienen door arbeid te verrichten in het bedrijf of het beroep dat zij zelfstandig uitoefenen. Hiertoe worden ook de meewerkende gezinsleden van zelfstandigen gerekend tenzij zij uitdrukkelijk een arbeidsovereenkomst zijn aangegaan (CBS). Door de revisie van de arbeidsrekeningen (juni 2014) telt het CBS ongeveer 2 miljoen zelfstandigen: 0,6 miljoen meer dan voorheen.

Zelfstandige Zonder Personeel (ZZP)

Zelfstandige zonder personeel. De Belastingdienst heeft daarvoor een verklaring arbeidsrelatie (VAR) opgesteld. Gebaseerd op de EBB.

Lijst van afkortingen

AMR	Arbeidsmarktregio
BBP	Bruto Binnenlands Product
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CPB	Centraal Planbureau
EBB	Enquête Beroepsbevolking
EU	Europese Unie
HBO	Hoger beroepsonderwijs
LBO	Lager beroepsonderwijs
MBO	Middelbaar beroepsonderwijs
ROA	Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt
UWV	Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen
Wlz	Wet langdurige zorg
WMO	Wet Maatschappelijke Ondersteuning
WO	Wetenschappelijk onderwijs
WW	Werkloosheidswet
WWB	Wet werk en bijstand
WWZ	Wet werk en zekerheid
ZZP	Zelfstandige Zonder Personeel

Colofon

Uitgave

UWV *Afdeling Arbeidsmarktinformatie en -advies*

Postadres

Postbus 58285
1040 HG Amsterdam

Inlichtingen

Tel. 020 – 687 1368

Auteurs

Peter Hilbers
Arie Vreeburg
Menno de Vries

Disclaimer

Alles uit deze uitgave mag worden overgenomen, echter uitsluitend met bronvermelding.

UWV © januari 2016

